

SİCİLYA TARİHİNİN KAYNAKLARI -Bir Bibliyografya Denemesi-

Yrd.Doç.Dr. Mustafa HİZMETLİ
Bartın Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü

ÖZET

Bu makalenin amacı Ortaçağ Sicilya tarihinin Arapça kaynaklarını tanıtmaktır. Bu eserler tarih kitapları, tabakât ve terâcim kitapları, coğrafya kitapları, seyahatnameler (gezi kitapları), dil ve edebiyat kitaplarıdır. Bu kaynaklar müelliflerinin vefat tarihlerine göre kronolojik olarak sıralanarak tanıtılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Sicilya, Ortaçağ, Başlıca Kaynaklar.

ABSTRACT

The Sources of History of Sicily

The purpose of this article is to introduce the arabic sources of medieval Sicily history. These sources/works are history books, biographical books (terâcim and tabaqât books), geography books, travel books (seyahatname), language and literature books. These sources are introduced through sorting chronologically by date of death of their authors.

Keywords: Sicily, Middle Age, Main Sources.

İslâm kültür ve medeniyetinin batıya geçişinde önemli role sahip iki yoldan biri olan Endülüs'e ülkemizde son yıllarda artan bir ilginin varlığından söz etmek mümkünken benzer bir durumu diğer yol olan Sicilya için söylemek son derece zordur. Ta ilk İslâm fetihleri döneminden itibaren ticarî ve stratejik önemi dolayısıyla Müslümanların ilgisine mazhar olan Akdeniz'in en büyük adası Sicilya, Ağlebîler (800-909) döneminde Kadı Esed b. el-Furat (213/828) eliyle 827 yılında fethedilmiş ve 1091'deki Norman istilasına kadar 200 yılı aşkın bir süre Müslümanların idaresinde kalmıştır. İslâm kültür ve medeniyeti Sicilya'da önemli gelişmeler kaydetmiş ve Ortaçağ Avrupası'nı özellikle bilim, kültür ve medeniyet alanlarında doğrudan etkilemiştir. Bu yüzden Sicilya İslâm kültür ve medeniyetini araştırmanın gerek ortaçağ tarihi, gerekse İslâm tarihi açısından önemli bir ihtiyaç olduğu açıktır. Biz bu çalışmamızla ortaçağ Sicilya tarihini araştırmak isteyenlerin kaynak ihtiyacını bir nebze olsun karşılamak istedik ve tespit edebildiğimiz kadarıyla İslâmî dönem Sicilya tarihinin Arapça kaynaklarını tanıtmayı amaçladık. Eserler; tarih, tabakât ve terâcim, coğrafya, gezi, dil ve edebiyat kitapları başlıkları altında tasnif edilerek tanıtılmış ve müel-

liflerinin vefat tarihlerine göre sıralanmıştır.

A. TARİH KİTAPLARI

1. Vâkıdî, Ebû Abdullah Muhammed b. Ömer b. Vâkıd el-Eslemî (207/823) Fütûhü'ş-Şam.¹

Müellif, o dönemde Bağdat'ta mukim olan Sicilyalı Zâhid Ebu'l-Kasım b. el-Hâkim'den naklen Sicilya adasının konumu, önemi ve oradaki ateş hakkında malumat aktarmakta, ayrıca Müslümanların, Halife Osman b. Affan döneminde adaya düzenledikleri ilk seferlerle ilgili bilgi vermektedir.

2. İbn Abdülhakem, Ebü'l-Kâsım Abdurrahman b. Abdullah (257/871), Fütûhu Mısır ve Ahbâruha.²

Eserde Bizans donanmasının İskenderiye'ye saldırısı sırasında bir Bizans gemisinin Sicilya adasına sürüklenmesinden söz edilmektedir.

3. el-Belâzürî, Ebü'l-Abbas Ahmed b. Yahyâ b. Cabir (279/892), Fütûhü'l-Büldân.³

Eserde, Muaviye b. Hüdeyc komutasında Sicilya'ya düzenlenen ilk akınlar ve özellikle deniz seferleri konusunda bilgi bulunmaktadır.

4. Mes'udî, Ebü'l-Hasan Ali b. Hüseyin b. Ali (345/956), Murûcu'z-Zeheb.⁴

Eserde, İslâm'dan önce Sicilya ve Afrika'yı Gregor'un yönettiği, Frank toprağı olan Sicilya'daki volkanik dağlar, adada çeşitli mermer ve taşların çıkarılması, İsağoci kitabının müellifi filozof Forforiyus'un kabrinin adada bulunması, Sicilya'ya Arapların yerleşip şehirler kurması, ada civarından mercan çıkarılması konularından söz edilmektedir.

5. Antakî, Ebü'l-Ferec Yahyâ b. Saîd b. Yahyâ (458/1066), Târîhü'l-Antakî = Târîhu Yahya b. Saîd el-Antakî.⁵

Eserde Sicilyalıların Ahmed b. Kurhub önderliğinde el-Mehdi'ye karşı isyanlarından bahsedilmektedir.

¹ Fütuhü'ş-Şam, Ebû Abdullah Muhammed b. Ömer b. Vakıd el-Eslemî Vakıdî, 207/823. Beyrut: Dârü'l-Cil, [t.y.] 1 c'de 2 c. (312, 310 s.); 24 cm. TDV İSAM kütüphanesinde farklı baskıları mevcut. Kütüphanede mevcut olduğu belirtilen eserler TDV İslam Araştırmaları Merkezi (İSAM)da görülmüş olup dipnotlardaki künyeler <http://ktp.isam.org.tr/> adresindeki katalog esas alınarak verilmiştir.

² Fütuhu Mısır ve ahbaruha, Ebü'l-Kâsım Abdurrahman b. Abdullah İbn Abdülhakem, 257/871; ed. Charles C. Torrey. – Leiden: E. J. Brill, 1920. 368, 63 s. TDV İSAM kütüphanesinde farklı baskıları mevcut.

³ Fütuhu'l-Büldân, Ebü'l-Abbas Ahmed b. Yahyâ b. Cabir Belazürî, 279/892, Beyrut: Dârü'l-Kütübü'l-İlmiyye, 1983. 460 s. TDV İSAM kütüphanesinde farklı baskıları mevcut.

⁴ Murucü'z-zeheb ve maadinü'l-cevher, Ebü'l-Hasan Ali b. Hüseyin b. Ali Mes'udi, 345/956; thk. Muhammed Muhyiddin Abdülhamid. 4. bs. [y.y.]: el-Mektebetü't-Ticaretî'l-Kübra, 1964. IV. c.; 24 cm. TDV İSAM kütüphanesinde farklı baskıları mevcut.

⁵ Tarihü'l-Antaki = Târîhu Yahya b. Saîd el-Antaki, Ebü'l-Ferec Yahyâ b. Saîd b. Yahyâ Antaki, 458/1066; thk. Ömer Abdüsselam Tedmuri. Trablus: Jarrous Press, 1990. 582 s.; 24 cm. Eser; Sılatu tarihi'l-utiha olarak bilinir. TDV İSAM kütüphanesinde mevcut.

6. İbn Sahibü's-Salât, Ebü Mervan Abdülmelik b. Muhammed b. Ahmed (594/1197), el-Men bi'l-İmâme: Târîhu Bilâdi'l-Magrib ve'l-Endelüs fî Ahdi'l-Muvahhidîn.⁶

Sicilya'nın Normanlar tarafından işgalinden sonra yazılan eserde doğrudan Sicilya'dan söz edilmemektedir. Daha çok Kuzey Afrika'daki Muvahhidlerin savaşlarının anlatımı sırasında Sicilya Normanlarının Kuzey Afrika ülkelerine düzenledikleri saldırılar dolayısıyla Sicilya'dan söz edilmektedir.

7. İsfahânî, Ebu Abdullah İmadüddin Katib Muhammed b. Muhammed b. Hamid İmadüddin (597/1201), el-Fethü'l-Kussi fi'l-Fethi'l-Kudsi.⁷

Frankların İslâm ülkelerine düzenledikleri saldırılara Sicilya kralının donanmasının katılmasından söz edilmektedir.

8. İbnü'l-Esîr, Ebü'l-Hasan İzzeddin Ali b. Muhammed b. Abdülkerim (630/1233), el-Kâmil fi't-Târîh.⁸

Eserde yer verilen konuları şöyle sıralayabiliriz: Bişr b. Safvan (109/727-728), İbnu'l-Habhab (116/734-735), Habib b. Ebi Abde b. Ukbe b. Nafi' (122/739-740), Abdurrahman b. Habib ve Abdullah b. Habib (135/752-753)'in Sicilya seferleri; Ziyadetullah b. Ağleb'in emirliği döneminde (817-838) Kayrevan kadısı Esed b. el-Furat kumandasındaki ordusuyla Sicilya'nın fethi; Sirakûze'nin fethi (264/877-878), Müslüman donanmasıyla Bizans donanmasının Sicilya civarında savaşı (265/878-879); Sicilyalıların önce el-Muktedir'e itaat edip sonra el-Mehdî el-Alevî'ye uymaları; Sicilyalıların isyanları; Sicilyalıların yeni fetihleri (313/925-926); Sicilyalıların emirleri arasında fitne (325/936-937); Sicilyalıların Bizans arasında savaş (340/951-952); Sicilya'da Tarmin ve Rametta'nın fethi (353/964-965); Bizans ile Müslümanlar arasında savaş (353/964-965); Sicilya'da fitne; Normanların Sicilya saldırısının püskürtülmesi; Sicilya'da iç karışıklık ve Normanların adayı istilası; adanın zaptının 484/1091'te tamamlanması; Normanların haçlı seferleri içerisinde Afrika, Biladüşşam ve Mısır'a saldırıları; Normanların Cerbe adasını zaptı; Trablusgarp muhasarası, Norman-Bizans çekişmesi. Olayların birbirine karışmasını kolaylaştıran bir üsluba sahip olan eser, az da olsa sosyal olaylara değinmiştir.

9. İbn İzârî, Ebü Abdullah Muhammed el-Merraküşî (712/1312), el-

⁶ el-Men bi'l-imame: târîhu biladi'l-Magrib ve'l-Endelüs fi, Ebü Mervan Abdülmelik b. Muhammed b. Ahmed İbn Sahibü's-Salat, 594/1197; thk. Abdülhadi Tazi, 3. bs. Beyrut: Dârü'l-Garbi'l-İslâmî, 1987, 545 s. ; 24 cm. TDV İSAM kütüphanesinde mevcut.

⁷ el-Fethü'l-kussi fi'l-fethi'l-Kudsi. / Ebu Abdillâh İmadüddin Katib Muhammed b. Muhammed b. Hamid İmadüddin İsfahani, 597/1201; thk. Muhammed Mahmûd Subh. [y.y.]: ed-Dârü'l-Kavmiyye, [t.y.] 695 s. TDV İSAM kütüphanesinde mevcut.

⁸ el-Kamil fi't-tarih / Ebü'l-Hasan İzzeddin Ali b. Muhammed b. Abdülkerim İbnü'l-Esir, 630/1233. TIP Beyrut: Dârü Sadır, 1979/1399. 13. c. ; 24 cm. Eserin editörlüğünü Carolus Johannes Tornberg'in yaptığı Leiden E. J. Brill 1867 baskısından tıpkı basımdır. TDV İSAM kütüphanesinde farklı baskıları mevcut.

Beyânu'l-Muğrib.⁹

I. cildinde Sicilya tarihine yer verilen eserde şu konular bulunmaktadır: Muaviye b. Hüdeyc, Bişr b. Safvan (105/723-724), Abdurrahman b. Habib (135/752-753)'in Sicilya seferleri; Ziyadetullah b. Ağleb'in Esed b. Furat'ın kumandasında Sicilya'yı fethi (212/827-828); Sicilya kadısı İbn Ebi Mahrez'in vefatı (221/835-836); Abbas b. Fazl'ın Sicilya emirliği (236/850-851) ve çeşitli seferleri; Sicilya emiri Haface'nin seferleri; Arap ve berberiler arasında fitne (275/888-889); Sicilya'da büyük savaş (287/900); Sicilya'da fitne; Sicilya'dan Biladi'r-Rûm'a (Bizans) sefer; Sicilya Ubeydî egemenliğinde; Normanların Sicilya'dan Mağrib'e (Kuzey Afrika) yönelik saldırıları. Eser, Ağlebîlerin fetih hareketlerini kronolojik olarak verip Fâtimîlerin ortaya çıkışını ele almıştır.

10. Ebü'l-Fidâ, İmadüddin el-Melikü'l-Müeyyed İsmail b. Ali (732/1331), el-Muhtasar fî Ahbâri'l-Beşer; Târîhu Ebi'l-Fidâ.¹⁰

Eserde adanın Müslümanlar tarafından fethinden itibaren meydana gelen olaylar kronolojik olarak verilmektedir. Sicilya emiri Muhammed b. Abdullah b. Ağleb dönemi fetihleri (228/842-843) ve emirin vefatı (237/851-852); Abbas b. Yakub b. Fezare'nin Sicilya emiri atanması (237/851-852); bu emirin 246/860-861'da vefatı, yerine oğlu Abdullah b. Abbas'ın getirilmesi; Sicilya emiri Haface b. Süfyan'ın seferleri; Haface'nin öldürülmesi yerine oğlu Muhammed'in getirilmesi, Muhammed b. Haface'nin öldürülmesi üzerine yerine Ahmed b. Yakub'un atanması (247/861-862); Hasan b. Abbas'ın Sicilya emiri atanması; Hasan b. Ahmed b. Ebu Haftezir'in Sicilya emiri atanması (297/909-910); Sicilya'da âmilin (emir) kötü muamelesi yüzünden isyan çıkması; Circentli asilerin İstanbul'dan yardım istemesi (325/936-937); Mansur el-Alevî'nin Hasan b. Ali el-Kelbî'yi Sicilya emiri ataması (336/947-948); Hasan'ın oğlu Ahmed b. el-Hasan'ı yerine geçirerek Afrika'ya gitmesi; 347/958-959 yılında Ahmed b. el-Hasan başkanlığındaki otuz kişilik Sicilyalı heyetin Muiz'e biatı; 351/962-963 yılında Muiz'in, emir Ahmed'den Sicilya adasındaki çocukları sayıp Muiz'in oğlunun sünnet ettirildiği gün, sünnet ettirip giydirmesini istemesi, 15.000- çocuk yazan emir Ahmed'in kardeşlerinden başlayarak bütün çocukları sünnet ettirmesi, Muiz tarafından gönderilen 100.000. dirhem ve 50 yük armağanın sünnet edilenlere dağıtılması; 352/963-964 yılında Muiz'in gönderdiği donanma ile Bizans donanması arasındaki şiddetli savaşın Müslümanların zaferiyle sonuçlanması; Ahmed'in kardeşi Ebu'l-Kasım'ın Sicilya emirliği ve Normanlarla savaş sırasında şehit edilmesi (372/982-983); bu olaydan sonra Sicilya yönetiminin bozulması ve karışıklıklar (373-377/984-988); Sicilya emiri komutasın-

⁹ el-Beyânü'l-mugrib fî ahbari'l-Endelüs ve'l-Magrib, Ebü Abdullah Muhammed el-Merraküşî İbn İzari, 695/1295; thk. Georges Colin, E.[variste] Levi-Provençal, 3. bs. Beyrut: Dârü's-Sekâfe, 1983. 4. c. ; 24 cm. TDV İSAM kütüphanesinde farklı baskıları mevcut.

¹⁰ el-Muhtasar fî ahbari'l-beşer = el-Muhtasar fî tarihi'l-beşer = Târîhu Ebi'l-Fida, İmadüddin el-Melikü'l-Müeyyed İsmail b. Ali Ebü'l-Fida, 732/1331; thk. Muhammed Zeynuhum Muhammed Azb, Yahyâ Seyyid Hüseyin, Muhammed Fahri el-Vasîf, Kahire: Dârü'l-Maârif, [t.y.] 3. c.; 24 cm. – (Zehairü'l-Arab ; 69) TDV İSAM kütüphanesinde farklı baskıları mevcut.

daki donanmanın Endülü's'e saldırısı (341/952-953); Sicilya'daki Tabermîn kalesinin fethedilip Muiziyye adının verilmesi (351/962-963); Emir Ebu'l-Kasım b. Hasan b. Ali'nin seferleri; Messina ve Ketene'yi fethi (365/975-976); Sicilya'da iç karışıklıklar; Sicilyalıların Afrika'dan Muiz b. Badis'ten yardım istemesi; Abdullah b. Muiz'in ordusunun Sicilya emiri el-Ekhel'i Hâlısa'da kuşatıp öldürmesi (427/1035-1036); Sicilya'da bölünmeler ve Normanların adayı istilası; 484/1091 yılında Normanların adanın tümüne hakim olması; Normanların Sicilya'dan Trablusgarb'a (537/1142-1143) ve Kuzey Afrika sahillerine saldırıları (539/1144-1145); İbn Kalâkîs'in vefatı (567/1171-1172); Normanların Kudüs ve civarına saldırıları; Hafsîlerin başarısızlıkla sonuçlanan Cerbe adasını alma girişimleri (608/1211-1212).

11. en-Nuveyrî, Şehabeddin Ahmed b. Abdülvehhab b. Muhammed (733/1333), *Nihâyetü'l-Ereb fi Fünûnü'l-Edeb*.¹¹

Eserde önce Sicilya adasının coğrafi konumu, doğal zenginlikleri ve şehirleri ile ilgili bilgi verilmektedir. Daha sonra Sicilya'nın Müslümanlar tarafından fethi ve sonrasındaki süreçle ilgili olaylar kronolojik sırayla verilmektedir: Bişr b. Safvan ve Abdurrahman b. Habib'in Sicilya seferi; Palermo 220/835, Kasryâne ve Sirakûze'nin müslümanlarca fethi (264/877-878); Sicilya halkının el-Mehdî'ye itaatten çıkıp el-Muktedir'e tabi olması (300/912-913); Normanların Sicilya'yı zaptı (484/1091); Sicilya Norman krallığının Kuzey Afrika, Mısır ve Biladü's-Şam'a saldırıları. Eserde ayrıca Sicilya'ya ilk seferi Muaviye b. Hüdeyc'in yapması, Sicilya'nın Ziyadetullah b. Ağleb döneminde Esed b. el-Furat eliyle fethi ve sonrasındaki gelişmelerle ilgili özet bilgi de bulunmaktadır.

12. Zehebî, Ebû Abdullah Şemseddin Muhammed b. Ahmed b. Osman (748/1348), *Târîhü'l-İslâm*.¹²

Bu eserde ise, Atâ b. Rafî'nin Sicilya seferinden başlayarak Sicilya'nın fethine kadar olan süreç, Ağlebîler döneminde Esed b. Furat eliyle adanın fethi, Müslümanlar yönetiminde Sicilya, Normanlar tarafından zaptına kadar Sicilya'nın siyasi tarihi kronolojik olarak verilmektedir. Eserde ayrıca Ebu Said el-Ezdî el-Berazuî, İbn Reşîk, *Dürretü'l-Hatira* müellifi İbnu'l-Katta', Ömer b. Yusuf (Ebu Hafs İbnu'l-Huzâî el-Kaysî es-Sıkillî) ve Ali b. Ömer b. Muhammed Ebu Abdullah et-Temimî el-Mazerî, Muhammed b. Zafer es-Sıkillî gibi Sicilyalı şahsiyetlerin biyografisi de yer almaktadır. Sicilya Normanlarının Trablusgarb ve el-Mehdiyye'yi zaptı, Bizans ile Normanlar arasında savaş, Abdülmü'min'in el-Mehdiyye'yi geri alması ve Normanların haçlı seferleri içerisinde İslâm ülkelerine saldırılarından da söz edilmektedir.

¹¹ Nihâyetü'l-ereb fi fününi'l-ede. Şehabeddin Ahmed b. Abdülvehhab b. Muhammed Nüveyri, 733/1333; thk. Muhammed Ebû'l-Fazl İbrâhim. Kahire: el-Hey'etü'l-Misriyyetü'l-Amme li'l-Kitâb, 1975. 19. c.; 26 cm. TDV İSAM kütüphanesinde farklı baskıları mevcut.

¹² Tarihü'l-İslâm ve vefeyatü'l-meşahir ve'l-a'lâm: Ebû Abdullah Şemseddin Muhammed b. Ahmed b. Osman Zehebi, 748/1348; thk. Ömer Abdüsselam Tedmuri. Beyrut: Dârü'l-Kitâbi'l-Arabi, 1996/1417. 14. c., 24 cm. TDV İSAM kütüphanesinde farklı baskıları mevcut.

13. İbn Kesîr, Ebû'l-Fida İmadüddin İsmail b. Ömer (774/1373), el-Bidâye ve'n-Nihâye.¹³

Eserde Atâ b. Rafî'nin Sicilya seferi; Sicilya'nın ve Mayorka'nın fethi (ez-Zehbî'den naklen); Sicilya civarında Müslüman ve Bizans donanması arasında savaş (266/879-880); Sicilya'da Muhtar vakası (353/964-965); çok sayıda (100.000'e yakın) Bizanslı ve Norman'ın Sicilya'ya saldırması, Sicilyalıların Fatımî hükümdarı Muîz'den yardım talebi üzerine yardım gönderilmesi ve savaşın Müslümanların zaferiyle sonuçlanması; 484/1091 yılında Normanların Sicilya'yı zaptı; Sicilya Normanlarının Mısır'a saldırıları, İskenderiye'de görülmeleri, Akka, Sur ve Sayda'yı zapt etmeleri konuları yer almaktadır. Eserde ayrıca İbnü'l-Kattâ'dan söz edilmektedir.

14. İbn Haldûn, Ebû Zeyd Veliyyüddin Abdurrahman b. Muhammed (808/1406), Târîhu İbn Haldûn.¹⁴

Eserin I. cildinde yer alan Sicilya ile ilgili konu başlıkları: Sicilya'nın coğrafi konumu ve Müslümanlardan önceki tarihi, Akdeniz adalarından Sicilya ve belli başlı şehirleri (Saraküse, Palermo, Tarabğa, Mâzere ve Messina); hicri VI. yüzyıl ortalarında İdrisî'nin Sicilya kralı Roger için *Nüzhetu'l-Müştak*'ı telif etmesi ve kral için Mesudî, İbn Hurdazbih, İbn Havkal, Kadri, İshak el-Müncem, Batlamyus ve başkalarına ait pek çok kitap toplamaları;

Eserin II. Cildinde ise Sicilya'nın Müslümanlar tarafından fethinden önceki dönem tarihi ile ilgili bilgi verilmektedir.

III. ciltte ise, Sicilya'nın Ziyadetullah b. İbrahim b. Ağleb döneminde Esed b. el-Furat tarafından fethedilmesi; Muaviye b. Ebu Süfyan döneminde Muaviye b. Hüdeyc'in Sicilya seferi; Sicilya adasının Kuzey Afrika, Suriye, Endülüs ve Normanlar arasındaki savaşlarda önemli rol oynaması; Normanların Ubeydî ve Emevî devletinin zayıflamasıyla Sicilya, İkitiş ve Malta'yı zapt edip Kudüs'e yönelmesi, Ebu'l-Hasan el-Kelbî oğullarının Sicilya'ya hâkim olması; 122/739-740 ve 135/752-753 yılındaki Sicilya seferleri;

IV. ciltte ise, Sicilya'da karışıklık ve el-Mehdî (Ubeydî) ve el-Muktedir (Abbasî) çekişmesi; Ferec es-Sıkkilî ve Sicilya amili Hüseyin b. Ali'nin 340/951-952 yılındaki savaşta Kaloriya'da Normanları yenmesi, Sicilya donanmasının Endülüs'ün el-Meriyeye limanına saldırıp yağmalaması; Sicilya'da Tarmin ve Rametta kalelerinin fethi, Bişr b. Safvan el-Kelbî'nin Sicilya seferi (103/721-722), Esed b. el-Furat'ın Sicilya'yı fethi (219/834-835) ve çeşitli fetihler; Ağlebiler dönemi Sicilya'da çeşitli savaşlar; Ubeydîler döneminde Sicilya; Sicilya emirine isyan;

¹³ el-Bidâye ve'n-nihaye, Ebû'l-Fida İmadüddin İsmail b. Ömer İbn Kesir, 774/1373, 4. bs. Beyrut: Mektebetü'l-Maârif, 1981. 1 c.'de 1-2. c. Toplam 14 c.; 24 cm. TDV İSAM kütüphanesinde farklı baskıları mevcut.

¹⁴ Târîhu İbn Haldun: mukaddime = Kitâbü'l-iber ve divanü'l-mübtete ve'l-haber fi eyyami'l-Arab ve'l-Acem ve'l-Berber ve men asarahum min zevi's-sultani'l-ekber. Ebû Zeyd Veliyyüddin Abdurrahman b. Muhammed İbn Haldun, 808/1406. Beyrut: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1992/1413. 7. c.; 24 cm. TDV İSAM kütüphanesinde farklı baskıları mevcut.

asilerin Bizans'tan yardım istemesi; yeniden istikrarın sağlanması; Bizans elinde kalan Sicilya'daki iki kalenin Müslümanlarca fethi; Sicilya'da karışıklıklar, Normanların Sicilya'yı zaptı (484/1091)

V. ciltte, Normanların Antakya ve Şam sahilleri ile el-Mehdiyye'yi istilaları, Cerbe adasını zapt etmeleri

VI. ve VII. ciltlerde ise, Sicilya Normanlarıyla Mağrib devletlerinin savaş ve mücadeleleri yer almaktadır.

15. İbn Haldûn, Mukaddime.¹⁵

Bu eserde, Akdeniz adaları arasında Sicilya'nın konumundan söz edildikten sonra İdrisî'nin, Normanların Sicilya kralı olan Roger oğlu Roger için "*Nüzhetü'l-Müştak*" isimli eserini hicri VI. yüzyılın ortalarında yazması, Ziyadetullah b. İbrahim b. Ağleb döneminde Esed b. el-Furat eliyle Sicilya adasının fethi, Sicilya'nın Hıristiyanlar tarafından zaptı konularına değinilmektedir.

16. el-Makrizî, Ebû'l-Abbas Takıyyüddin Ahmed b. Ali b. Abdülkadir (845/1442), el-Mevâiz ve'l-İtibâr.¹⁶

Eserde Kahire'deki Ezher Camii'nin Halife Muiz Lidinillah'in mevlâsı Cevher (Cühver el-Katib) es-Sıkkî tarafından 356/966-967 senesinde başlanıp 361/971-972'de bitirildiği, kitabesinde de bu kaydın yer aldığı bilgisi var. Ayrıca müellif, diğer Akdeniz adalarından söz ederken Sicilya'nın coğrafi konumu hakkında genel bilgi vermekte daha sonra Normanların Mısır'a saldırıları, Sicilya'nın Ağlebî emiri Ziyadetullah döneminde Esed b. el-Furat eliyle fethi gibi konulara yer vermektedir.

17. İbn Ebû Dinar, Ebû Abdullah Muhammed b. Ebû'l-Kâsım er-Ruaynî (1092/1681), Mu'nis fî Ahbari İfrikiyye ve't-Tunus.¹⁷

Eserde Muaviye bin Hüdeyc'ten başlayarak Müslümanlar tarafından Sicilya üzerine düzenlenen seferler, Ağlebîler döneminde Esed b. el-Furat'ın adayı fethi ile Siraküze kuşatması sırasında şehit olması, ilk Sicilya valisi Muhammed b. Abdullah b. Ağleb, Şiîlerin adayı ele geçirmesi ve Frankların Sicilya'yı işgaline kadar olaylar hakkında özet bilgi bulunmaktadır. Sicilya'nın 270 küsur yıl Müslümanların idaresinde kaldığına değinen müellif ayrıca, Şiîlerin adanın yönetimini ele geçirmesi ve sonrasında meydana gelen olaylar, gelişmeler ve iç çekişmeler hakkında da malumat vermektedir. Eserde Sicilya'nın yeni sahiplerinin Kuzey Afrika'ya özellikle Tunus ve civarına yaptıkları saldırılar, işgaller ve

¹⁵ Mukaddimetu İbn Haldun, Ebû Zeyd Veliyyüddin Abdurrahman b. Muhammed İbn Haldun, 808/1406; thk. Ali Abdülvahid Vafi. 3. bs. Kahire: Dâru Nehdati Mısır, 1981. 3. c.; 24 cm. TDV İSAM kütüphanesinde farklı baskıları mevcut.

¹⁶ el-Mevâiz ve'l-İtibâr bi-(fî) zikri'l-hıtat ve'l-asar, Ebû'l-Abbas Takıyyüddin Ahmed b. Ali b. Abdülkadir Makrizî, 845/1442. ofs Beyrut: Dâru Sadır, [t.y.] 2. c. ; 29 cm. Kahire: 1270'in ofseti. TDV İSAM kütüphanesinde farklı baskıları mevcut.

¹⁷ Mu'nis fî ahbari İfrikiyye ve't-Tunus, Ebû Abdullah Muhammed b. Ebû'l-Kâsım er-Ruaynî İbn Ebû Dinar, 1092/1681. 3. bs. Beyrut: Dârü'l-Mesire; Tunus: Müessesetu Saidan, 1993. 350 s. ; 24 cm. TDV İSAM kütüphanesinde mevcut.

savaşlar hakkında da bilgi bulunmaktadır.

18. Selavî, Ebü'l-Abbas Şihabüddin Ahmed b. Hâlid b. Hammad (1315/1897), el-İstiksâ li-Ahbari'd-Düveli'l-Magribi'l-Aksâ.¹⁸

Eserin I. cildinde, Mağrib valisi Bişr b. Safvan'ın 180/796-797'de Sicilya'ya sefer düzenleyip ganimetle dönmesi, çeşitli Sicilya seferleri, Ağlebiler'den Ziyadetullah döneminde Sicilya'nın Esed b. el-Furat eliyle fethi konularına yer verilmektedir. II. Cildinde ise Sicilya Normanlarının Kuzey Afrika sahillerine özellikle Tunus ve civarına saldırılarından söz edilmektedir.

19. Târîhu Cezireti Sıkilliye. Müellifi meçhul. Müslümanların Sicilya'ya girişlerinden itibaren meydana gelen olaylar, savaşlar ve emirlerin değişmesi ve diğer konulardan söz eden eserde Mineo ve Palermo şehirlerinin fethi ve sonrasında meydana gelen olaylara yer verilmiştir.¹⁹

B. TABAKAT VE TERÂCİM KİTAPLARI

1. Malikî, Ebû Bekr Abdullah b. Muhammed, Riyazü'n-Nüfûs.²⁰

Eserde, Ağlebilerin fetihleri, ilk akınların başlaması ve bununla ilgili tartışmalar yer almaktadır. Esed b. el-Furat'ın Sicilya seferinde Sirakûze kuşatması esnasında vefatı ve bazı Sicilya kadılarının hayatı hakkında bilgi bulunmaktadır.

2. Kadî İyâz, Ebü'l-Fazl İyâz b. Musa b. İyâz el-Yahsubî (544/1149), Tertibü'l-Medarik ve Takribü'l-Mesâlik li-Ma'rifeti A'lâmi Mezhebi Malik.²¹

Eserde aşağıdaki şahısların biyografileri mevcuttur:

Sicilya fatihi Esed b. el-Furat, Sicilya kadısı Muhammed b. Şebib (276/889-890), Sicilya kadısı Abdullah b. Sehl el-Kabreyanî (248/862-863), Kadı Ebu'l-Hasan Ahmed b. Abdurrahman el-Haşairi, Sicilya fakih Ebu Bekir b. el-Abbas, Sicilya fakih ve zahidi Ebu Abdullah b. Benna, Sicilyalı fakih ve meşhurlardan Ebu Hafs Ömer b. Saro el-Levati, Fakih Abdulhak b. Muhammed b. Harun es-Sehmî el-Kureşî (466/1073), Sicilyalı fakih, mütekelim, usûlcü Ebu Muhammed (İbn Sahibi'l-Hams) (?), meşhur Ebu'l-Abbas Abbas b. Muhammed el-Cezzar; Sicilyalı fakih Ebu Abdullah b. Yunus, Sicilya fakihlerinden Ebu'l-Hasan Ali b. Abdulcabbar ibnu'l-Kevnî, âlim, edip ve şair Ebu Hafs Ömer b. Abdulcab-

¹⁸ Kitâbü'l-istiksa li-ahbari düveli'l-Magribi'l-Aksa. Ebü'l-Abbas Şihabüddin Ahmed b. Hâlid b. Hammad Selavi, 1315/1897; tahkik ve talik Ahmed Nasiri. Dârü'l-Beyza: Vizaretü's-Sekâfe ve'l-İttisal, 2001. 8. c. ; 27 cm. TDV İSAM kütüphanesinde farklı baskıları mevcut.

¹⁹ el-Mektebetü'l-Arabîyyi's-Sıkilliye: nususun fi't-tarih ve'l-büldan ve't-tercüme ve'l-meraci', Michele Amari. Leipzig: Bibliotheca Arabo Sicula, 1857. 70, 71, 740, 88 s. ; 24 cm. içerisinde bulunmaktadır. TDV İSAM kütüphanesinde mevcut.

²⁰ Riyazü'n-nüfus, Ebû Bekr Abdullah b. Muhammed Malikî; thk. Beşir Bekkuş; racea Muhammed Arusi el-Matvi. Beyrut: Dârü'l-Garbi'l-İslâmî, 1983/1403. 2. c.; 24 cm. TDV İSAM kütüphanesinde mevcut.

²¹ Tertibü'l-medarik ve takribü'l-mesalik li-ma'rifeti a'lâmi mezhebi'l-malik, Ebü'l-Fazl İyâz b. Musa b. İyâz el-Yahsubi Kadî İyâz, 544/1149; thk. Muhammed b. Tâvî et-Tancı. 2. bs. Rabat: Vizaretü'l-Evkaf ve'ş-Şuunü'l-İslâmiyye, 1982. 8. c. ; 26 cm. TDV İSAM kütüphanesinde farklı baskıları mevcut.

bar (İbnu'l-Hakkar), Sicilya fakihlerinden, edip, şair, zarif Ebu'l-Abbas Ahmed b. Muhammed el-Kelaî, Sicilya fakihlerinden İbnu'l-Kabile, Fatimîler-Ubeydîler dönemi Sicilya emiri Ebu'l-Fütûh el-Kelbî (Yusuf b. Abdullah b. Muhammed, 410/1020'den sonra), Nüzhetü'l-Müştak müellifi Şerif İdrisî (493-560/1100-1165), şair, edebiyat âlimi Ebu'l-Arab Mus'ab b. Muhammed b. Ebi'l-Furat el-Abderî es-Sıkillî (423-506/1032-1112).

3. İbn Beşküval, Ebü'l-Kâsım Halef b. Abdülmelik b. Mesud (578/1183), Kitabü's-Sıla fi Târîhi Eimmeti'l-Endelüs.²²

İbnü'l-Faradi'nin Tarihu Ulema'i'l-Endelüs'ünün zeyli olarak kaleme alınan eserde, 493/1100'te Mısır'da vefat eden Sicilyalı âlim Ebu Bekir lakaplı Muhammed b. Sabık es-Sıkillî hakkında kısa bilgi bulunmaktadır.

4. İsfahanî, Ebu Abdillâh İmadüddin Katib Muhammed b. Muhammed b. Hamid İmadüddin (597/1201), Haridetü'l-Kasr ve Ceridetü'l-Asr.²³

Zikrû Mehasini Fudalâi Cezireti Sıkilliye başlıklı bölümü Sicilyalı şahsiyetlere ayrılmış olan eserde aralarında İbn Hamdîs'in de bulunduğu toplam 17 şahsiyetin biyografisi yer almaktadır. Müellif bazı şahsiyetlerle ilgili olarak İbnu'l-Katta'nın "Dürretü'l-Hatîra" isimli eserinden nakilde bulunuyor.

5. Yakut el-Hamevî, Ebû Abdullah Şihabüddin Yakut b. Abdullah (626/1229), Mu'cemu'l-Udebâ, İrşâdü'l-Erib ila Ma'rifeti'l-Edib.²⁴

Eserde, İbnu'l-Katta' lakaplı Ali b. Hamza el-Lügâvî el-Basrî, (375/985-986), Ali b. Abdulcabbar b. Selame, İbn Zafer lakaplı Muhammed b. Ebu Muhammed es-Sıkillî'nin kısa biyografileri mevcuttur.

6. İbnü'l-Kıftî, Ebü'l-Hasan Cemaleddin Ali b. Yusuf b. İbrâhim (646/1248), el-Muhammedün mine's-Şuarâ' ve Eş'aruhum.²⁵

Eserde biyografileri yer alan şahsiyetler şunlardır: Muhammed b. Ahmed b. Abdullah es-Sıkillî, Muhammed b. Ahmed b. Yahya el-Katib es-Sıkillî, Muhammed b. Ahmed b. Ebu Abdullah el-Katib es-Sıkillî er-Rüceynî, Muhammed b. el-Hüseyn Ebu'l-Feth İbnu'l-Kurkübî el-Katib es-Sıkillî, Muhammed b. Sehl Ebu

²² es-Sıla = Kitabü's-Sıla fi tarihi e'immeti'l-Endelüs. Ebü'l-Kâsım Halef b. Abdülmelik b. Mesud İbn Beşküval, 578/1183; thk. İbrâhim el-Ebyari. Kahire: Dârü'l-Kitabi'l-Mısri; Beyrut: Dârü'l-Kitabi'l-Lübnani, 1989/1410. 3. c. ; 24 cm. (el-Mektebetü'l-Endelüsiyye ; 11). TDV İSAM kütüphanesinde farklı baskıları mevcut.

²³ Haridetü'l-kasr ve ceridetü'l-asr, Ebu Abdillâh İmadüddin Katib Muhammed b. Muhammed b. Hamid İmadüddin İsfahani, 597/1201; thk. Azertaş Azernuş; nekahahu ve zadu aleyh Muhammed Merzuki, Muhammed Arusi Matvi, Cilani b. Hac Yahyâ. Tunus: Dârü't-Tunusiyye, 1971. 17. c. ; 24 cm. Eser; Ebû Mansur es-Sealibi'nin Yetimetü'd-dehr'i ile onun Baharzi tarafından yazılan Dümeytü'l-kasr adlı zeyline zeyl olarak yazılmıştır. TDV İSAM kütüphanesinde farklı baskıları mevcut.

²⁴ Mu'cemu'l-üdeba, Ebû Abdullah Şihabüddin Yakut b. Abdullah Yakut el-Hamevi, 626/1229. – [y.y.] : Dârü'l-Me'mun li't-Türas, [t.y.] 1 c.'de 1-2. c. (282, 285 s.) ; 24 cm. Eser, İrşâdü'l-erib ila ma'rifeti'l-edib adıyla da bilinmektedir. 10 kitap halinde 20 cilt. TDV İSAM kütüphanesinde farklı baskıları mevcut.

²⁵ el-Muhammedün mine's-şuara' ve eş'aruhüm, Ebü'l-Hasan Cemaleddin Ali b. Yusuf b. İbrâhim İbnü'l-Kıftî, 646/1248; thk. Riyad Abdülhamid Murad. 2. bs. Beyrut: Dâru İbn Kesir, 1988. 786 s. ; 24 cm. TDV İSAM kütüphanesinde 1975 baskısı da mevcut.

Bekir el-Katib es-Sıkillî ez-Züreyk. Sonuncu isim Sicilya adasının hesap yazıcılarından (küttabî'l-hesab) olup nesir ve nazım türünde eseri vardır.

7. İbnü'l-Ebbar, Ebû Abdullah Muhammed b. Abdullah b. Ebî Bekr (658/1259), et-Tekmile li-Kitâbi's-Sıla.²⁶

Eser; İbnü'l-Faradi'nin Tarihu ulema'i'l-Endelüs adlı eserinin zeyli olan İbn Beşküval'in es-Sıla adlı eserinin zeylidir. Bu eserde, Sicilyalı şair İbn Hamdîs (Muhammed b. Hamdîs) ve Maliki fakihî Abdulmunim b. el-Hüseyn el-Cüreşî'nin biyografisi vardır.

8. İbnü'l-Ebbâr, Ebû Abdullah Muhammed b. Abdullah b. Ebî Bekr (658/1259), el-Hulletü's-Siyerâ.²⁷

Eserde Ağlebîlerin Sicilya'yı yönetmesiyle ilgili kısa malumat verilmektedir.

9. İbn Hallikân, Ebû'l-Abbas Şemseddin Ahmed b. Muhammed (681/1282), Vefeyâtü'l-A'yan ve Enbau Ebnâi'z-Zaman [mimma sebete bi'n-nakl evi's-sema ev eşbetehü'l-ayan].²⁸

Bu eserde, Cevher es-Sıkillî, Sicilya fatihi ve kadısı Esed b. el-Furat, şair Ebu'l-Arab ez-Zübeyrî (doğumu 423/1032), İbn Reşik (456/1063-1064), İbn Hamdîs (527/1132-1133), İbnu'l-Kattâ' (515/1121-1122) el-Mâzerî (536/1141-1142), İbn Zafer es-Sıkillî (565/1169-1170) İbn Kalâkîs gibi Sicilyalı şahsiyetlerin biyografileri mevcuttur.

10. Vefeyâtü's-Sıkillî, Thk. Ahmed el-İrakî.²⁹

XII. asırda Fas'ta yaşayan meşhur şahsiyetlerle ilgili bir biyografi eseridir. 1311'de 40 yaşında vefat etmesine binaen 1271'de doğduğu tahmin edilen müellifi Muhammed el-Fatimî es-Sıkillî'ye nispeti dolayısıyla bu adla neşredilen eserin ne Sicilya adası ve tarihiyle ne de Sicilyalı şahsiyetlerle ilgisi yoktur.

11. Zehebî, Ebû Abdullah Şemseddin Muhammed b. Ahmed b. Osman (748/1348), Siyeru A'lâmi'n-Nübelâ.³⁰

Eserde sözü edilen şahsiyetleri şöylece sıralayabiliriz: İbnü'l-Ağleb İbrahim (ö. 289/902), Sicilya fatihi Esed b. el-Furat, Sicilya kadısı İbnu'l-Mağlûb Ebu

²⁶ et-Tekmile li-Kitâbi's-Sıla, Ebû Abdullah Muhammed b. Abdullah b. Ebî Bekr İbnü'l-Ebbar, 658/1259; tahkik İbrahim el-Ebyari. Kahire: Darü'l-Kitabi'l-Misri; Beyrut: Darü'l-Kitabi'l-Lübnani, 1989/1410. 247 s. ; 24 cm.(el-Mektebetü'l-Endelüsiyye; 18) TDV İSAM kütüphanesinde farklı baskıları mevcut.

²⁷ el-Hulleti's-siyera, Ebû Abdullah Muhammed b. Abdullah b. Ebî Bekr İbnü'l-Ebbar, 658/1259; thk. Hüseyin Mu'nis. 2. bs. Kahire: Dârü'l-Maârif, 1985. 2. c. ; 24 cm. TDV İSAM kütüphanesinde mevcut.

²⁸ Vefeyâtü'l-a'yan ve enbau ebnai'z-zaman [mimma sebete bi'n-nakl evi's-sema ev esbetehü'l-ayan, Ebû'l-Abbas Şemseddin Ahmed b. Muhammed İbn Hallikan, 681/1282; thk. İhsan Abbas. Ofs. Beyrut: Dâru Sadır, 1978/1398. 8. c. ; 24 cm. Beyrut: 1968-1972'nin ofseti. TDV İSAM kütüphanesinde farklı baskıları mevcut.

²⁹ Vefeyâtü's-Sıkillî. neşr. Ahmed İrakî. Fas : [y.y.], 1422/2001. 222 s. ; 22 cm. TDV İSAM kütüphanesinde mevcut.

³⁰ Siyeru a'lâmi'n-nübelâ, Ebû Abdullah Şemseddin Muhammed b. Ahmed b. Osman Zehebi, 748/1348; thk. Şuayb el-Arnaout, Hüseyin Esat. 3. bs. Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1985/1405. 23. c. ; 24 cm. TDV İSAM kütüphanesinde farklı baskıları mevcut.

Ömer Meymûn b. Ömer el-Mağribî, Ubeydullah el-Mehdî, el-Mansur, el-Muiz, Kayrevan asıllı Ebu Said Halef b. Ebu'l-Kasım el-Ezdî el-Berazu'î, Abdülhak b. Muhammed b. Harun es-Sehmî es-Sıkillî (ö. 466/), şair İbn Reşîk el-Kayrevanî (463/1070-1071), nahiv alimi İbnü'l-Fehham Abdurrahman b. Atik b. Halef el-Kureşî es-Sıkillî (ö. 516/1122), İbnü'l-Katta' Ebu'l-Kasım ali b. Cafer b. Ali (ö. 515/1121-1122), Ömer b. Muhammed et-Temimî el-Mazerî el-Malikî (ö. 536/1141-1142), İbn Zafer Muhammed b. Ebi Muhammed b. Muhammed es-Sıkillî (ö. 565/1169-1170), Maliki Fakihî Kadı Muhammed b. Abdurrahman b. Muhammed b. Mansur b. Muhammed b. el-Fazl el-Alâî es-Sıkillî (514-589/).

12. Safedî, Ebü's-Safa Selahaddin Halil b. Aybek b. Abdullah (764/1363), el-Vâfi bi'l-Vefeyât.³¹

Eserde, "Târîhu Sıkilliye" isimli eserin müellifi Ebu Zeyd el-Ğamrî, *Sulvanu'l-Mutâ'* müellifi Muhammed b. Zafer, *Nüzhetu'l-Müştak'* Sicilya kralı Roger için telif eden Şerif el-İdrisî, Muhammed b. Ali el-Mazerî, Muhammed b. Ferec ez-Zekî (516/1122), Sicilya fatihleri İbrahim b. Ahmed b. Muhammed el-Ağlebî ve Esed b. el-Furat ile İbn Reşîk, Sicilya kralı Roger, Atik b. Ali es-Simentarî (464/1071-1072) ve Nasrullah b. Kalâkîs gibi şahsiyetlerin biyografileri mevcuttur.

13. Kütübî, Salâhuddin Muhammed b. Şakir b. Ahmed ed-Dâranî (764/1363) Fevâtü'l-Vefeyât.³²

Eserde, meşhur Sicilyalı edip ve şairlerden Ebu'l-Kasım es-Sıkillî (Abdullah b. Süleyman b. Yehlif el-Kelbî), meşhur Sicilyalı şair Ebu'l-Arab es-Sıkillî, (Musab b. Abdullah b. Ebi'l-Furat el-Kureşî el-Abderî) (506/1112-1113) hakkında bilgi bulunmaktadır.

14. el-Yafi'î, Afifüddin Abdullah b. Es'ad b. Ali el-Yemanî (768/1366), Mir'atü'l-Cenan ve İbretü'l-Yakzan fî Ma'rifeti Havadisiz-Zaman.³³

Eserde, İbn Reşîk, Ebu Ali Hasan b. Reşîk'in (456/1063-1064) Mâzer'de vefatı, 484/1091'te Normanların Sicilya adalarını istilası, Sicilya'da doğan ve İbnü'l-Katta' olarak bilinen Ebu'l-Kasım Ali b. Cafer es-Sa'dî'nin vefatı, el-Mâzerî Muhammed b. Ali et-Temimî'nin (536/1141-1142) vefatı konularına yer verilmiştir. Eserde ayrıca Mâzerî'nin Müslim şerhi başta olmak üzere çok sayıda edebiyat eserinin bulunduğu kaydı yer almaktadır.

15. İbn Ferhûn, Ebü'l-Vefa Burhaneddin İbrâhim b. Ali b. Muhammed

³¹ el-Vafi bi'l-vefeyat, Ebü's-Safa Selahaddin Halil b. Aybek b. Abdullah Safedi, 764/1363; i'tina Hellmut Ritter, 2. bs. Wiesbaden: Franz Steiner Verlag, 1962/1381. 27. c.; 24 cm. -- (Neşriyatü'l-İslâmiyye ; 6/1) TDV İSAM kütüphanesinde mevcut.

³² Fevatü'l-vefeyat, Salâhuddin Muhammed b. Şakir b. Ahmed ed-Dâranî Kütübî, 764/1363; thk. İhsan Abbas. Beyrut: Dâru Sadır, 1973. 5. c.; 24 cm. TDV İSAM kütüphanesinde mevcut.

³³ Mir'atü'l-cenan ve ibretü'l-yakzan fî ma'rifeti havadisiz-zaman, Afifüddin Abdullah b. Es'ad b. Ali el-Yemani Yafii, 768/1366; thk. Abdullah Muhammed Cuburi. Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1984/1405. 4. c.; 24 cm. TDV İSAM kütüphanesinde mevcut.

(799/1397), ed-Dibacü'l-Müzheb fi Ma'rifeti A'yan Ulemâ'l-Mezheb.³⁴

Eserde, başta Sicilya fatihi ve kadısı Kuzey Afrikalı âlim Esed b. el-Furat b. Sinan olmak üzere bazı Sicilya kadıları ve Sicilya'da yetişmiş âlimler hakkında bilgi bulunmaktadır.

16. el-Makrizî, Ebü'l-Abbas Takıyyüddin Ahmed b. Ali b. Abdülkadir (845/1442), Kitâbü'l-Mukaffa'l-Kebîr.³⁵

Eserde bazı Kuzey Afrika valilerinin Sicilya'ya düzenledikleri seferlerden söz edildikten sonra meşhur Sicilya emirlerinden Muhammed b. El-Hasan b. Ali b. Ebi'l-Hasan Ebu Abdullah es-Sıkillî ile İbn Ebi Zeker el-Kureşî, Muhammed b. Zafer (ö. 565/1169-1170), Muhammed b. Horasan Ebu Abdullah en-Nahvî (ö. 386/996-997), Muhammed b. Müslim b. Muhammed Ebu Abdullah el-Kureşî el-Mazerî (ö. 530/1136), Muhammed b. İbrahim b. Musa es-Sıkillî, Muhammed b. Ebî Bekr b. Abdürrezzak Şerefüddin Ebu Abdullah es-Sıkillî, Fakih Muhammed b. El-Hasan b. Ali Ebu Bekr er-Rabaî el-Kerkentî (Cürcentli) (ö. 537/1142-1143), Muhammed b. Muhammed Fahrüddin Ebu Abdullah b. es-Sıkillî (ö. 727/1327) gibi ilimde temayüz etmiş bazı Sicilyalı şahsiyetlerle ilgili bilgi verilmektedir.

17. es-Suyûtî, Ebü'l-Fazl Celaledin Abdurrahman b. Ebî Bekr (911/1505), Buğyetü'l-Vuât fi Tabakâti'l-Lugaviyyîn ve'n-Nühât.³⁶

Eserde Ebü Abdullah lakaplı Beni Ağleb'in mevlâsı Muhammed b. Horasan es-Sıkillî (386/996-997), Muhammed b. Abdullah b. Muhammed b. Zafer, (565/1169-1170). ez-Zekî lakaplı Muhammed b. Ebi'l-Ferec el-Kettanî es-Sıkillî (516/1122-1123), Ebu Tahir İsmail b. Halef b. Saîd b. Umran es-Sıkillî, İbnu'l-Katta' es-Sıkillî, Sicilyalı Abbas b. Amr b. Harun el-Kenanî el-Varrak (379/989-990), Sicilya'ya yerleşen Musa b. Esbağ el-Muradî el-Kurtubî gibi dil, nahiv, lügat, i'râb, kıraat, şiir başta olmak üzere çeşitli ilim dallarında temayüz etmiş Sicilyalı şahsiyetlerle ilgili bilgi bulunmaktadır.

18. el-Makkarî, Ebü'l-Abbas Şehabeddin Ahmed b. Muhammed b. Ahmed (1041/1631), Ezharü'r-Riyaz fi Ahbari İyâz.³⁷

Eserde Sicilyalı imam müctehit Ebu Abdullah el-Mazerî hakkında bilgi bulunmaktadır.

³⁴ ed-Dibacü'l-müzheb fi ma'rifeti a'yan ulemai'l-mezheb, Ebü'l-Vefa Burhaneddin İbrâhim b. Ali b. Muhammed İbn Ferhun, 799/1397; thk. Muhammed Ahmedî Ebü'n-Nur. Kahire: Dârü't-Türas, 1972. 2. c. ; 24 cm. TDV İSAM kütüphanesinde mevcut.

³⁵ Kitâbü'l-mukaffa'l-kebir, Ebü'l-Abbas Takıyyüddin Ahmed b. Ali b. Abdülkadir Makrizî, 845/1442; thk. Muhammed Ya'lavi. Beyrut: Dârü'l-Garbi'l-İslâmî, 1991/1411. 8. c. ; 24 cm. TDV İSAM kütüphanesinde mevcut.

³⁶ Buğyetü'l-vuat fi tabakati'l-lugaviyyin ve'n-nühât, Ebü'l-Fazl Celaledin Abdurrahman b. Ebî Bekr Suyuti, 911/1505; thk. Muhammed Ebü'l-Fazl İbrâhim, 2. bs. Beyrut: Dârü'l-Fikr, 1979. 2. c. ; 24 cm. TDV İSAM kütüphanesinde mevcut.

³⁷ Ezharü'r-riyaz fi ahbari iyâz, Ebü'l-Abbas Şehabeddin Ahmed b. Muhammed b. Ahmed Makkari, 1041/1631; thk. Mustafa es-Sakka, İbrahim el-Ebyari, Abdülhafız Şelebi. Ofs, Rabat: İhyaü't-Türasî'l-İslami, 1978/1398. 5. c. ; 22 cm. Kahire: 1358'in ofseti. TDV İSAM kütüphanesinde 3 ciltlik baskısı da mevcut.

19. el-Makkarî, Ebü'l-Abbas Şehabeddin Ahmed b. Muhammed b. Ahmed (1041/1631), Nefhüt-Tib min Gusni'l-Endelüsü'r-Ratib ve Zikru Veziriha Lisani'd-din İbni'l-Hatîb.³⁸

Eserde, İbn Said'in *el-Muğrib* isimli eserinin 2. kısmını Sicilya adasına ayırdığından bahisle *Kitabu Ecar* isimle İdrisî'nin Sicilya kralı Roger için yazdığı *Nüzhetü'l-Müşâtâk*'tan aktarımda bulunmaktadır. Daha sonra *Mesâili Sıkilliye* adıyla Bizans bilginlerinin (ulemâi rum) gündeme getirdiği felsefi meseleler, İbn Cübeyr'in Rihlesi esnasında Sicilya'ya uğraması, Sicilya'nın Ağlebîler döneminde Esed b. el-Furat eliyle fethi (212/827-828) konularına yer verilmektedir. Eserde ayrıca Sarakûse'ye nispet edilen Halef b. Ebu'l-Kasım el-Ezdî el-Berazuî hakkında bilgi bulunmaktadır.

20. Kâtib Çelebi, Hacı Halife Mustafa b. Abdullah (1067/1657), Keşfü'z-zünun an esami'l-kütüb ve'l-fünun.³⁹

Eserde ilmin çeşitli sahalarında temayüz etmiş çok sayıda Sicilyalı şahsiyet ve eserleri hakkında bilgi bulunmaktadır. Bunlardan bazıları: İbnu'l-Katta' Ali b. Cafer es-Sıkillî (515/1121-1122), "*Târîhu Sıkilliye*"; Ebu Zeyd el-Ğamrî (?)"*Târîhu Sıkilliye*"; şair Ebu'l-Fütûh Nasrullah b. Abdullah İbn Kalâkîs (567/1171-1172), "*Zehrü'l-Bâsim fi Evsafi'l-Kasım*". İbn Kalâkîs'in bu eserini Sicilya kumandanlarından el-Kasım'a intisab ettiğinde yazdığı kaydına da yer verilmiştir. Ebu Abdullah Muhammed b. Muhammed b. el-Kasım b. Ali el-Kureşî el-Mekkî, İbn Zafer (568/1172-1173), "*Sülvanu'l-Mutâ' fi Udvani'l-Tibâ*"; Şerif Muhammed b. Muhammed el-İdrisî, *Nüzhetü'l-Müşâtâk fi Ahbari'l-Âfâk*. İdrisî'nin Sicilya kralı Roger için hicri VI. yüzyıl ortalarında kaleme aldığı bu eserini, yedi bölge (ekalimi's-seb'a) üzerine telif ettiği, yer ve ülkelerin/bölgelerin niteliklerini belirttiği, mesafeleri mil ve fersah olarak verdiği, fakat enlem ve boylamları belirtmediği kaydı da yer almaktadır.

21. İbnü'l-İmad, Ebü'l-Felah Abdülhay b. Ahmed b. Muhammed (1089/1679),

Şezerâtu'z-Zehab fi Ahbari men Zeheb.⁴⁰

Bu eserde Sicilyalı şahsiyetlerden İbn Reşîk (463/1070-1071), İbnü'l-Katta' (514/1120-1121) ve Ebu Abdullah el-Mazerî'nin (536/1141-1142) biyografileri vardır.

³⁸ Nefhüt-tib min gusni'l-Endelüsü'r-ratib ve zikru veziriha Lisani'd-din İbni'l-Hatîb = Urfü't-tib fi't-ta'rif bi'l-vezir İbni'l-Hatîb, Ebü'l-Abbas Şehabeddin Ahmed b. Muhammed b. Ahmed Makkari, 1041/1631; thk. İhsan Abbas. Beyrut: Dâru Sadır, 1968/1388. 8. c. ; 24 cm. TDV İSAM kütüphanesinde mevcut.

³⁹ Keşfü'z-zünun an esami'l-kütüb ve'l-fünun = Lexicon bibliographicum et encyclopaedicum, Hacı Halife Mustafa b. Abdullah Katib Çelebi, 1067/1657; edited and translated by Gustavus Fluegel. TIP, Beyrut: Dâru Sadır, [t.y.] 7. c. (520 s.); 24 cm. 1835 Fluegel baskısından tıpkıbasımdır. TDV İSAM kütüphanesinde mevcut.

⁴⁰ Şezeratü'z-zehab fi ahbari men zeheb, Ebü'l-Felah Abdülhay b. Ahmed b. Muhammed İbnü'l-İmad, 1089/1679; tahkik Abdülkadir Arnaut, Mahmûd Arnaut. Beyrut: Dâru İbn Kesir, 1986. 10. c. ; 24 cm. TDV İSAM kütüphanesinde mevcut.

22. Ömer Rıza Kehhale, Mu'cemu'l-Müellifin: Terâcimu Musannifi'l-Kütübi'l-Arabiyye.⁴¹

Müellif, Esed b. el-Furat, İbn Reşîk, Süleyman b. Salim el-Kattân, Abdurrahman b. Atik es-Sıkillî, Atik es-Simantarî, Muhammed b. Zafer (497-565/1104-1170), Muhammed b. Havkal (367/977), Muhammed el-Mâzerî (455-536/1061-1141), Muhammed el-İdrisî (493-560/1100-1165), Muhammed es-Sıkillî (727/1327), Mus'ab el-Abderî (423-506/1032-1112), Musa el-Muradî, Nasrullah b. Kalâkîs (532-567/1138-1172) ve Michele Amarî (1806-1899) gibi Sicilyalı veya sonradan Sicilya'ya yerleşmiş şahsiyetlerle ilgili bilgi vermektedir. Eserde ayrıca İbnu'l-Kattâ'nın "Zikru Târîh-i Sıkilliye", Muhammed b. Zafer'in "Sulvanu'l-Mutâ' fi Udvani'l-Etbâ", Abdulvahid el-Fâsî'nin "İrtikau Rutebu'l-Aliyye fi Zikri'l-Ensabi's-Sıkilliye" adlı eserlerinden de söz edilmektedir.

23. Hayreddin Ziriklî, (1396/1976), el-A'lâm, Kamusu Terâcim [li-eşheri'rical ve'n-nisa].⁴²

Eserde başta Sicilya emiri İbnu'l-Ağleb, İbrahim b. Abdullah b. İbrahim (236/851), Sicilya fatihi, Kayrevan ve Sicilya kadısı Esed b. el-Furat, (142-213/759-828), Sicilya emirleri Muhammed b. Haface b. Süfyan (257/871) ve Abbas b. Fazl b. Yakub b. Fezare İbn Berber (247/861), Kelbîler dönemi Sicilya emirleri hakkında bilgi verilmektedir. Eserde İbn Reşîk, el-Hasan b. Reşîk el-Kayrevanî, (390-463/1000-1071); maliki fakih İbnu'l-Berazu'î (372/983), Sicilya kadısı Süleyman b. Salim el-Kattân (247/861), Şair İbn Hamdîs es-Sıkillî (527/1133), Malikî fakih Abdülhak b. Muhammed b. Harun Ebu Muhammed es-Sehmî el-Kureşî es-Sıkillî (466/1073), Sa'dî Ağlebîler soyundan edebiyat ve dil âlimi İbnu'l-Katta' Ali b. Cafer b. Ali es-Sa'dî(433-515/1041-1121), el-Katib es-Sıkillî (500/1106'dan önce), Felek âlimlerinin büyüklerinden şair Ali b. Abdurrahman b. Ebi'l-Beşer el-Ensarî, İbn Zafer Muhammed b. Abdullah es-Sıkillî (497-565/1104-1170), Muhammed b. Ali b. Ömer et-Temimî el-Mâzerî (453-536/1061-1141), ez-Zekî lakaplı Muhammed b. Ebu'l-Ferec b. Ferec es-Sıkillî (427-516/1036-1122)'nin biyografileri mevcuttur. Eserde ayrıca Mağrib valisi Abdurrahman b. Habib (137/755) hakkında da bilgi bulunmaktadır.

C. COĞRAFYA KİTAPLARI

1. Ebü'l-Hasan Ali b. Hüseyin b. Ali Mes'udî (345/956), et-Tenbih ve'l-İşrâf.⁴³

⁴¹ Mu'cemü'l-müellifin: teracimu musannifi'l-kütübi'l-Arabiyye, Ömer Rıza Kehhale, Beyrut: Mektebetü'l-Müsenna, 1957. 15 cilt. ; 24 cm. TDV İSAM kütüphanesinde mevcut.

⁴² el-A'lâm: kamusu teracimi li-eşheri'rical ve'n-nisa, Hayreddin Zirikli, 1396/1976. 6. bs. Beyrut: Dârü'l-İlm li'l-Melayin, 1984. 8. c. ; 30 cm. TDV İSAM kütüphanesinde mevcut.

⁴³ et-Tenbih ve'l-İşraf, Ebü'l-Hasan Ali b. Hüseyin b. Ali Mes'udi, 345/956; ed. Michael Jan de Goeje. 2. bs. Leiden: E. J. Brill, 1967. 508, XLIII s. ; 24 cm. Fotokopi nüshadır. TDV İSAM kütüphanesinde farklı baskıları var.

Eserde Sicilya adasının coğrafi özellikleri ve Normanlar dönemi ile ilgili çok kısa bahisler bulunmaktadır.

2. İstahrî, Ebû İshak İbrâhim b. Muhammed el-Farisî el-Kerhî (346/957), Kitabu'l-Ekâlîm=el-Mesâlik ve'l-Memâlik.⁴⁴

Eserde Akdeniz adalarından söz edilirken Sicilya ile ilgili olarak adanın büyüklüğü, konumu, ziraate elverişli oluşu vb. konularda özet bilgi verilmektedir.

3. İbn Havkal, Ebû'l-Kâsım Muhammed b.Havkal el-Bağdadî (367/977), el-Mesâlik ve'l-Memâlik.⁴⁵

Eserde Sicilya adasının büyüklüğü, toprağının ekili, meskûn ve mamur olduğundan bahisle, en önemli ve büyük şehrinin Palermo'yu surları, kapıları, cami, hamam ve çarşılarıyla ayrıntılı olarak anlatılmaktadır. Sicilya'daki en büyük çarşıların Palermo'nun bitişiğindeki Hâretu Sakalibe'de yer aldığını kaydeden müellif, her bir çarşının isim ve konumlarını belirtmektedir. İbn Havkal daha sonra Kalorya ve oraya bitişik şehirler, cami, çarşı, pazar vb yapılarla ilgili gözleme dayalı bilgiler vermektedir. Eserde ayrıca Cibâli'l-Kılal isimli dağlar ve Sicilya'da kayada yanan ateş ile ilgili kısa bilgi vardır. Müellifin verdiği bilgilerin dikkate değer yönü kendi gözlemlerine dayanması ve bu yüzden de yer yer tahmin ve yorumlarda bulunmasıdır.

4. Makdisî, Ebu Abdullah Muhammed b. Ahmed (380/990) Ahsenu't-Tekâsim fi Ma'rifeti'l-Ekâlîm.⁴⁶

Eserde Palermo şehri, coğrafi konumu, camisi, pazarları; Sicilya'da şehirlerin çok ve mamur oluşu, Sicilya elbiseleri/ kumaşları ile yanardağı konularından söz edilmektedir.

5. el-Bekrî, Abdullah b. Abdülazîz b. Muhammed Ebû Ubeyd (487/1094), el-Mesâlik ve'l-Memâlik.⁴⁷

Müellif, Abdullah b. Sa'd b. Ebi Serh'in Kuzey Afrika'ya girmesi üzerine Ebi Şerik adasında toplanan Bizanslıların yardımlaşarak Kalibiye şehri ve çevresini aldıktan sonra Afrika ile Sicilya arasındaki Kusira adasına döndüklerini kaydetmektedir. Bizanslıların bu şehri Abdülmelik b. Mervan dönemine kadar ellerinde tuttuklarını, bu halifenin emriyle deniz seferine çıkan Abdülmelik b. Ka-

⁴⁴ Kitabü'l-ekalim = Kitabü'l-Mesalik ve'l-memalik, Ebu İshak İbrahim b. Muhammed Farisi Kerhi İstahrî, 346/957; ed. J. H. Moeller. Ofs, [y.y. : y.y.], 1839. (Gotha) 132, 24 s. ; 25 cm. Kitap; İstahrî'nin Kitabü'l-Mesalik ve'l-memalik adlı eserinin muhtasar bir nüshanın faksimile neşridir. Bağdad: Mektebetü'l-Müsenna baskısından ofset

⁴⁵ Leiden 1872 baskısı. PDF'den incelenmiştir.

⁴⁶ Ahsenu't-tekasim fi ma'rifeti'l-ekalim, Ebû Abdullah Muhammed b. Ahmed Makdisi, 380/990; ed. Fuat Sezgin. TIP, Frankfurt am Main : Institut für Geschichte der Arabisch-Islamischen Wissenschaften, 1992. VII, 498 s. ; 23 cm. (Islamic Geography ; 36) Descriptio imperii moslemici auctore al-Moqaddasi, edited by M. J. de Goeje Leiden: 1906'nın tıpkıbasımı. TDV İSAM kütüphanesinde mevcut.

⁴⁷ el-Mesalik ve'l-memalik, Abdullah b. Abdülazîz b. Muhammed Ebû Ubeyd el-Bekri, 487/1094; thk. A. P. van Leeuwen, A. Ferre. Kartaca: Dârü'l-Arabiyye li'l-Kitâb, 1992. 2. c. ; 24 cm. TDV İSAM kütüphanesinde mevcut.

tan'ın buradaki adaları ve kaleleri aldıktan sonra muzaffer bir şekilde döndüğünden de söz etmektedir.

6. Zührî, Ebû Abdullah Muhammed b. Ebî Bekr (549/1154), Kitâbü'l-Coğrafiyye.⁴⁸

Eserde Sicilya adasının büyüklüğü, konumu, en yakın sahilin Tunus olduğu, adadaki yanardağ, yetiştirilen ve ihraç edilen bazı ürünlerle ilgili bilgi bulunmaktadır.

7. İdrisî, Ebû Abdullah Muhammed b. Muhammed b. Abdullah et-Tali (560/1165), Nüzhetü'l-Müşâtâk fî İhtiraki'l-Âfâk.⁴⁹

Müellif kendisinden önce bu alanda eser kaleme alanların yeryüzünün bölgelerinin yeterli bir tasvirini veremediklerinden dolayı bu eseri yazmaya koyulduğundan bahisle adanın şehir ve limanlarını saymakta, büyük bir dikkat ve titizlikle adayı tasvir etmektedir. Sicilya Kralı Roger için kaleme aldığı eserinde o dönemde zamanının mücevheri olarak nitelediği Sicilya'da 130 şehir ve belde bulunduğunu zikreden İdrisî, daha sonra Palermo'dan başlayarak şehir ve beldeleleri tek tek tanıtmaktadır. Sicilya'nın şehir, belde, köy ve kalelerinin coğrafi özellikleri, doğal güzellik ve zenginlikleri, tarım, hayvancılık vb gelir kaynaklarından söz ettikten sonra cami, dükkân, çarşı ve hamamlarını da sayan müellif her bir şehrin önemini, büyüklüğünü belirtmiştir. İdrisî, eserinde kendi gözlemlerine dayalı tasvir edici bir anlatım sergilemiştir.

8. Yakut el-Hamevî, Ebû Abdullah Şihabeddin Yakut b. Abdullah (626/1229), Mu'cemu'l-Büldân.⁵⁰

Yazar, Sicilya şehirlerinden Palermo'nun isminin Rum lisanında şehir anlamına geldiğini belirttikten sonra coğrafi özellikleriyle ilgili bilgileri İbn Havkal'dan nakletmektedir. Sicilya'daki bazı kale ve şehirler hakkında bilgi veren müellif; Sicilyalı âlim İbnü'l-Katta'ın "*Târîhu Sıkkilliye*"sinin arkasında "Sicilya'da yirmi üç şehir ve on beş kale bulunduğu" bilgisini gördüğünü zikretmektedir. Yine Ebu Ali Hasan b. Yahya'nın da "*Târîhu Sıkkilliye*" isimli eserinde Kadı Ebu'l-Fazl'ı anlatırken "Sicilya'da on sekiz şehir ve 320 küsür kale bulunmaktadır" dediğini nakletmektedir.

Eserde ayrıca Abbasî halifesi el-Me'mun döneminde (212/827-828) Esed b. el-Furat eliyle fethedilen Sicilya adasının coğrafi özellikleri, yanardağı, doğal zenginlik ve güzellikleri, yetiştirilen ziraî ürünler, Müslümanların fethinden son-

⁴⁸ Kitâbü'l-coğrafiyye, Ebû Abdullah Muhammed b. Ebî Bekr Zührî; thk. Muhammed Hac Sadık, Kahire: Mektebetü's-Sekâfeti'd-Diniyye, [t.y.] 199 s. ; 24 cm. TDV İSAM kütüphanesinde mevcut.

⁴⁹ Nüzhetü'l-müşâtâk fî ihtiraki'l-afak, Ebû Abdullah Muhammed b. Muhammed b. Abdullah et-Tali İdrisi, 560/1165. Beyrut: Âlemü'l-Kütüb, 1989. 2. c. 1132 s.; 24 cm. TDV İSAM kütüphanesinde mevcut.

⁵⁰ Mu'cemü'l-büldân, Ebû Abdullah Şihabüddin Yakut b. Abdullah Yakut el-Hamevi, 626/1229, Beyrut: Daru İhyai't-Türasi'l-Arabi, [t.y.] 5. c. ; 24 cm. TDV İSAM kütüphanesinde farklı baskıları mevcut.

ra bilhassa Afrika'dan göçenler tarafından mamur hale getirilmesi gibi konularla ilgili bilgi bulunmaktadır.

Yakut, Sicilya hakkında bilgi verirken Fakih Ebu Ali Hasan b. Yahya'nın tasnif ettiğini zikrettiği "*Târîhu Sıkkiliye*" isimli eserden aktarımda bulunmaktadır. O, Sicilya'nın Palermo şehrinde 300 muallim bulunduğunu belirtmekte, sayılarının bu kadar çok olmasına sebep olarak da Sicilya'ya düşman saldırısı olması halinde muallimlerin askerlikten muaf tutulmasını göstermektedir. O, Sicilya'daki beş belde, dört kale, yirmi iki şehirden isimleriyle söz etmektedir.

9. Yakut el-Hamevî (626/1229), *Kitâbü'l-Müşterik Vad'an ve'l-Müfterik Suk'an*.⁵¹

Eserde Sicilya'daki Hâlısa, Kasryâne ve Mâzere şehirlerinden söz edilmektedir.

10. Kazvinî, Ebû Yahyâ Zekeriyâ b. Muhammed b. Mahmûd (682/1283), *Âsârü'l-Bilâd ve Ahbârü'l-İbâd*.⁵²

Eserde Sicilya adasının coğrafî yapısı, doğal güzellik ve zenginlikleri, suları, yetişen ürünler, dağları ve yanardağları hakkında bilgi bulunmaktadır. Palermo şehrini ayrı madde başlığı yaparak birkaç satırlık bilgi vermiştir. Palermo'daki heykelle ilgili İbn Havkal'dan nakilde bulunmaktadır. Ülkenin iyi korunduğundan, şehir ve köylerinin çokluğundan, her cins büyükbaş hayvanların ve vahşi hayvanların bolluğundan söz etmektedir. Adada bulunan madenler arasında altın, gümüş, bakır, kurşun, demir, şap, antimon, zac (sülfirik asit), nişadır ve ciyayı saymaktadır. Sularının, ekin ağaç ve meyvelerinin bolluğundan da söz eden yazar adanın Ağlebîler eliyle el-Me'mun döneminde fethedildiğini bir süre Müslümanların yönetiminde kaldığını, ancak daha sonra tekrar küffar eline düştüğünü ve kendi döneminde halen onların elinde olduğunu kaydetmektedir. Adanın sarp/yüksek dağlarından, su kaynaklarının ve akarsularının bolluğundan şaşırı güzelliklerinden de söz etmektedir. Müellif, Sicilya'daki yanardağın şaşırı özelliklerinden ve eşsiz güzelliklerinden söz ederken Endülüslü Coğrafyacı Ahmed b. Ömer el-Uzrî'den de aktarımda bulunmaktadır. Sicilyalı şair İbn Hamdîs'in adanın güzelliklerini anlatan bir dizesine de yer veren müellif, adadaki üç kuyudan neftyağı çıktığını da kaydetmektedir.

11. Kazvinî, Ebû Yahyâ Zekeriyâ b. Muhammed b. Mahmûd (682/1283), *Acâibü'l-Mahlûkât ve Garâibü'l-Mevcudât*.⁵³

⁵¹ *Kitâbü'l-müşterik vad'an ve'l-müfterik suk'an* = Jacut's *Moscharik*, das ist: lexicon geographischer homonyme, Ebû Abdullah Şihabeddin Yakut b. Abdullah Yakut el-Hamevi, 626/1229; thk. Ferdinand Wüstenfeld. Bağdad: Mektebetü'l-Müsenna, [t.y.] XVIII, 45, 475 s. ; 23 cm. Göttingen, 1846 basımının tıpkıbasımıdır. TDV İSAM kütüphanesinde mevcut.

⁵² *Asarü'l-bilad ve ahbarü'l-ibad*, Ebû Yahyâ Zekeriyâ b. Muhammed b. Mahmûd Kazvini, 682/1283, Beyrut: Dâru Sadır, [t.y.] 667 s. ; 24 cm. TDV İSAM kütüphanesinde mevcut.

⁵³ *Acâibü'l-mahlukât ve garâ'ibü'l-mevcudât*, Ebû Yahyâ Zekeriyâ b. Muhammed b. Mahmûd Kazvini, 682/1283; thk. Faruk Sa'd, 3. bs. Beyrut: Dârü'l-Âfâki'l-Cedîde, 1978. 526 s. ; 24x30 cm. Fotokopi nüshadır. TDV İSAM kütüphanesinde mevcut.

Müellif, Ebu Ali el-Hasen b. Yahya'nın *Târîhu Sıkilliye*'sinden naklen Sicilya adası ve özellikle yanardağı hakkında bilgi vermektedir.

12. İbn Saîd, Ebu'l-Hasan Ali b. Musa el-Mağribî (685/1286), el-Coğrafiyâ.⁵⁴

Eserde Sicilya adasının konumu (enlem boylam dereceleri olarak), büyüklüğü, sakinleri, nüfus yapısı, Sicilyalıların yaptıkları işler, doğal zenginlik ve güzellikleri ile volkanik yanardağı hakkında bilgi verilmektedir.

13. Dımaşkî, Ebû Abdullah Muhammed b. Abdurrahman (727/1327), *Kitâbu Nuhbeti'd-Dehr: Acâibü'l-Ber ve'l-Bahr*.⁵⁵

Sicilya'nın Müslümanların idaresindeyken ilmin yaygınlığı, âlimlerinin, ediplerinin ve fazıllarının çokluğuyla bilindiğini kaydeden müellif, üçgen biçimli adanın dağları, ağaçları, nehirleri, meyveleri, kaleleri ve meşhur şehirleri hakkında kısa bilgi vermektedir. Başkent Palermo başta olmak üzere, Calisa (Hâlisâ), Katâniya, Messina, Sarakûse, Mâzere, Kirkent (Circent), Nûtus, Tabermîn, Kasryâne, Rametta gibi önemli şehirlerinden kısaca söz eden müellif, eteklerinde fındık ve sedir ağacı yetişen ve zirvesinden ateş püsküren dağdan da söz etmektedir. Eserde ateş püsküren iki dağa Yunanlıların altın, kükürt, civa ve diğer madenler bulunduğu için altın dağı ismini verdikleri kaydı da bulunmaktadır.

14. Ebü'l-Fida, İmadüddin el-Melikü'l-Müeyyed İsmail b. Ali (732/1331) *Takvimü'l-Büldân*.⁵⁶

Sicilya'nın başkenti Palermo'nun enlem ve boylamlarını veren yazar daha sonra adanın coğrafi konumu, çevre ülkelere uzaklığı ve Tarabins, Mâzere, Circent, Kasryâne, Messina gibi şehirlerini saymaktadır. Eserde adadaki yanardağ ve Palermo hakkında çok kısa bilgi bulunmaktadır. Messina şehrinin üzüm ve şaraplarının bolluğundan ve çok yer sarsıntısı olduğundan da bahseden müellif, Norman imparatorunun adayı istila ettikten sonra Müslümanları yerleştirdiği Luşira (Lucera) dan da söz etmektedir.

15. el-Bağdadî, Ebü'l-Fedail Safiyyüddin Abdülmü'min İbn Abdülhak (739/1338), *Merâsidü'l-İttıla' ala Esmâi'l-Emkine ve'l-Bika'*.⁵⁷

Yakut'un Mu'cemü'l-Büldan isimli eserinin muhtasardır. Eserde Sicilya'nın şehir, kale, belde ve karyeleri hakkında özet bilgi verilmiştir.

⁵⁴ el-Mektebetü's-Şamile, 3.24. içerisinde.

⁵⁵ *Kitâbu nuhbeti'd-dehr fi acâibi'l-berri ve'l-bahr* = *Cosmographie*, Ebû Abdullah Muhammed b. Abdurrahman Dımaşkî, 727/1327; yay. M. A. F. Mehren. Leipzig: Otto Harrassowitz, 1923. XC, 285 s. ; 23 cm. TDV İSAM kütüphanesinde mevcut.

⁵⁶ *Takvimü'l-büldan, İmadüddin el-Melikü'l-Müeyyed İsmail b. Ali Ebü'l-Fida, 732/1331; neşr. M. Reinaud, Mac Guckin de Slane. Paris: A L'imprimerie Royale, 1860. XLVII, 539 s. ; 30 cm. TDV İSAM kütüphanesinde farklı baskıları mevcut*

⁵⁷ *Merâsidü'l-İttıla' ala esmâi'l-Emkine ve'l-bika'*, Ebü'l-Fedail Safiyyüddin Abdülmü'min İbn Abdülhak el-Bağdadi, 739/1338; thk. Ali Muhammed Bicavi. Beyrut: Dârü'l-Ma'rife, 1955/1374. 3. c.; 24 cm. TDV İSAM kütüphanesinde mevcut.

16. el-Ömerî, Ebü'l-Abbas Şehabeddin Ahmed b. Yahyâ İbn Fazlullah (749/1349), *Mesâlikü'l-Ebsâr fi Memâlikü'l-Emsâr*.⁵⁸

Sicilya ile ilgili verdiği bilgileri İdrisî'nin *Nüzhetü'l-Müştâk* isimli eserinden nakleden müellif, İdrisî'nin bu coğrafya eserini Sicilya Kralı Roger için kaleme aldığını, bir Frank kralı olan Roger'in ilmi ve ilim ehlini seven bir kişilik olduğunu kaydetmektedir. Sicilya'nın Müslümanların elinden çıktığına da değinen Müellif, adanın Palermo, Tabermîn, Mâzer, Messina gibi önemli şehirleri ve kaleleri hakkında kısa bilgi vermektedir. Eserde ayrıca İbn Reşîk, İbn Hamdîs gibi bazı Sicilyalı şahsiyetlerle ilgili bilgi bulunmaktadır.

17. el-Himyerî, Ebû Abdullah Muhammed b. Muhammed b. Abdullah (900/1395), *Ravzû'l-Mi'tar fî Haberî'l-Aktar*.⁵⁹

Eserde Sicilya'nın Ağlebî emiri Ziyadetullah zamanında Esed b. Furat eliyle fethi, Müslümanlar arasında bozulma ve fitne sonucu adayı Normanların zapt etmesi, Sicilya adasının isminin nerden geldiği, çok sayıda şehir ve köyünün bulunduğu, üçgen şeklindeki adanın uzunluk ve genişliği, büyük bir yanardağının bulunması, doğal zenginlikleri, uğraşılan işler konularına yer verilmektedir. Eserde ayrıca Sicilyalı İbnu'l-Katta'ın *Dürretü'l-Hatîra* isimli eserinde Sicilya'da yetişen şairler ve diğer şahsiyetlerden söz etmesi, konak konak Sicilya'nın şehir, belde ve kalelerini sayması, Messina'da gemi yapımevi bulunduğundan söz etmesi de yer almaktadır.

18. İbnü'l-Verdî, Ebû Hafs İbnü'l-Verdî Asgar Sani Siraceddin Ömer Kureşî Maarî (861/1457), *Haridetü'l-Acâib ve Feridetü'l-Garâib*.⁶⁰

Sicilya adasını asrının en kıymetli mücevheri olarak (feridetu'z-zaman) niteleyen yazar, gezip görenlerin adanın fazileti, güzelliği, mülkünün büyüklüğü ve devletlerinin ihtişamında ittifak ettiğine değindikten sonra meşhur şehirleri Palermo'daki caminin Kurtuba Camii'nden başka benzerinin bulunmadığından, adadaki şehirlerin sayısının 130 olduğundan söz etmektedir. Eserde ayrıca adanın sularının bolluğu, bağ, bahçe, bostan ve mesire yerlerinin güzelliği, Messina şehrinde altın madeni bulunduğu, altın bulunduğu için adaya Bizanslıların altın adası dediği, Sirakuze şehri ve adadaki volkanik dağ konularına da yer verilmiştir.

⁵⁸ *Mesalikü'l-ebzar fî memaliki'l-emsar*, Ebü'l-Abbas Şehabeddin Ahmed b. Yahyâ İbn Fazlullah el-Ömerî, 749/1349; thk. Muhammed Abdülkadir Harîsât, İsâm Mustafa Akle, Yusuf Ahmed Beni Yasin. el-Ayn: Merkezi Zayed İ't-Türas ve't-Tarih, 2006/1427. 23. c. ; 24 cm. TDV İSAM kütüphanesinde farklı baskıları mevcut.

⁵⁹ *er-Ravzû'l-mi'tar fî haberî'l-aktar*, Ebû Abdullah Muhammed b. Muhammed b. Abdullah Himyerî, 900/1395; thk. İhsan Abbas. 2. bs. Beyrut: Müessesetu Nasır es-Sekâfe, 1980. 745 s. TDV İSAM kütüphanesinde mevcut.

⁶⁰ *Haridetü'l-acâib ve feridetü'l-garaib*, Ebû Hafs İbnü'l-Verdî Asgar Sani Siraceddin Ömer Kureşî Maarri İbnü'l-Verdî, 861/1457; tsh. Mahmûd Fahuri. Haleb: Dârü's-Şarki'l-Arabi, 1991/1411. 326 s. TDV İSAM kütüphanesinde farklı baskıları mevcut.

D. SEYAHATNAMELER (GEZİ KİTAPLARI)

1. Ebû Hamid Gırnatî, Ebû Hamid Muhammed b. Abdürrahim (565/1169-1170), Rihletü'l-Gırnatî =Tuhfetü'l-Elbab ve Nuhbetü'l-A'câb.⁶¹

511/1117-1118 senesinde İskenderiye'ye giderken adada denize yakın bir dağdaki ateşin geceleyin 10 fersahlık bir mesafeyi aydınlattığını gördüğünü kaydeden müellif, bu ateşle ilgili Bağdat'ta Sicilyalı âlim zâhid Ebu'l-Kasım b. el-Hakem'den aldığı bilgileri de ekledikten sonra söz konusu ateşi cehennem ateşine benzetmektedir.

2. el-Herevî, Ebü'l-Hasan Ali b. Ebu Bekir (611/1215), Kitabu'l-İşârât ila Ma'rifeti'z-Ziyârât.⁶²

Sicilya'da bir ateş dağı bulunduğundan gündüzleri oradan bir duman yükseldiğini gece ise ateş görüldüğünü söylüyor. Bu ateş ve dağla ilgili bir yaratık efsanesini de nakleden müellif, adayla ilgili kayda değer başka bir bilgiye yer vermemiştir.

3. İbn Cübeyr, Ebü'l-Hüseyn Muhammed b. Ahmed (614/1217), Rihletu İbn Cübeyr.⁶³

Müellif, 578/1183'te uğradığı Sicilya adasının önemli şehirleri ve oradaki yaşayış ile ilgili izlenimlerini aktarmaktadır. Eserde adadaki yanardağ, başkent Palermo, Messina, Tarabens gibi şehirler ve oralardaki hayatla ilgili bilgi bulunmaktadır.

4. et-Ticanî, Ebû Muhammed Abdullah b. Ahmed (708/1309), Rihletü't-Ticani: fî'l-Bilâdi't-Tûnusiye ve'l-Katar ve't-Trablus.⁶⁴

Eserde ağırlıklı olarak Sicilya Normanlarının Kuzey Afrika'ya özellikle Tunus şehirlerine saldırılarından söz edilmektedir. Eserde Müslüman Sicilya ile ilgili olarak adayı Esed b. el-Furat'ın fethedip orada ölmesi ve Sicilyalı şair İbn Reşîk'in şiirleri yer almaktadır.

E. DİL VE EDEBİYAT KİTAPLARI

1. el-Humeydî, Ebû Abdullah Muhammed b. Fütuh b. Abdullah Mayurkî Ezdî

⁶¹ Rihletü'l-Gırnatî = Tuhfetü'l-elbab ve nuhbetü'l-a'cab, Ebû Hamid Muhammed b. Abdürrahim Ebû Hamid Gırnatî, 565/1169; harrereha ve kaddem leha Kâsım Vehb. Ebuzabi: Dârü's-Süveydi; Beyrut : el-Müessesetü'l-Arabîyye li'd-Dirasat, 2003. 190 s. ; 24 cm. TDV İSAM kütüphanesinde mevcut.

⁶² Arapçası PDF'den incelendi. TDV İSAM kütüphanesinde Fransızca tercümesi mevcut. Guide des lieux de pelerinage, Abû'l-Hasan Ali b. Abi Bakr al-Harawî, 611/1215; Traduction Française de Janine Sourdel-Thomine. Damas: Institut Français de Damas, 1957. LXIV, 230 s. : hrt. ; 24 cm. Orjinal kitap adı: Kitabü'l-İşarat ila ma'rifeti'z-ziyarat.

⁶³ Rihletu İbn Cübeyr, Ebü'l-Hüseyn Muhammed b. Ahmed İbn Cübeyr, 614/1217, Beyrut: Dârü Sadır, 1964. 341 s. TDV İSAM kütüphanesinde farklı baskıları mevcut.

⁶⁴ Rihletü't-Ticani: kam biha fî'l-biladi't-Tunusiyye ve'l-katru't-Tarablusi, Ebû Muhammed Abdullah b. Ahmed et-Ticani Ticani, 708/1309, Tunus: Neşriyatı Kitâbetü'd-Devle li'l-Maârif, 1958/1378. 502 s. ; 23 cm. TDV İSAM kütüphanesinde mevcut.

(488/1095), Cezvetü'l-Muktebis fi Zikri Vülâti (fi Târîhi Ulemâi)'l-Endelüs.⁶⁵

Eserde 441/1049-1050'de Endülüs'e geçen âlim, edib ve şair Süleyman b. Muhammed el-Mehdi es-Sıkillî, Endülüs'te mukim Abbas b. Amr es-Sıkillî, Endülüs'ten Sicilya'ya geçen Musa b. Esbağ el-Muradî Ebu İmran'dan söz edilmektedir. Ayrıca Ebu'l-A'lâ'nın fitne döneminde Endülüs'ten Sicilya'ya geçişine de değinilmektedir.

2. İbnü'l-Katta' Ebu'l-Kasım Ali b. Cafer es-Sa'dî (515/1121-1122), Dürretü'l-Hatira fi Şuarai'l-Cezire, Ceziretü's-Sıkilliye⁶⁶,

Eserde Sicilya'da yetişmiş emirler, kadılar, kâtipler ve komutanlar gibi şahsiyetlerin kısa biyografileri verildikten sonra şiirlerinden örneklere yer verilmiştir. Eser aslında yazıldığı dönem Sicilya şiirini tanıtmak için yazılmış olmakla birlikte devlet kademesinde çeşitli görevlerdeki şahsiyetlerin hayatları hakkında muasır bir Sicilyalının kaleminden ilk elden bilgiler içermesi bakımından ayrı bir öneme sahiptir.

3. İbn Hamdîs, Ebû Muhammed Abdülcabbar b. Ebî Bekr b. Muhammed (527/1133), Divanu İbn Hamdîs.⁶⁷

Eserde yer alan Sicilya'nın şehirleri ile Sicilyalı şahsiyetlerden bahseden şiirlerde adanın tarihi ve coğrafi nitelik ve güzellikleri ile ilgili bilgi bulunmaktadır.

4. İbn Şeddâd, Ebü'l-Mehasin Bahaeddin Yusuf b. Rafi' b. Temim (632/1234), en-Nevadirü's-Sultaniyye ve'l-Mehâsinü'l-Yusufiyye= Sîretu Selahuddin.⁶⁸

Eserde Sicilya adasının coğrafi özellikleri ve Normanlar dönemi ile ilgili çok kısa bahisler mevcuttur. Normanların İskenderiye ve Biladü's-Şam'a saldırılarına da değinilmektedir.

5. Ebü'l-Hasan Cemaleddin Ali b. Yusuf b. İbrâhim İbnü'l-Kıftî (646/1248), İnbahü'r-Ruvât ala Enbahî'n-Nühât.⁶⁹

Eserde İbn Reşik ve İbnü'l-Katta' başta olmak üzere lügat ve nahiv ilimleri sahasında yetişmiş Sicilyalı şahsiyetlerle ilgili bilgi bulunmaktadır.

⁶⁵ Cezvetü'l-muktebis fi zikri vülâti (fi tarihi ulemai)'l-Endelüs, Ebû Abdullah Muhammed b. Fütuh b. Abdullah Mayurki Ezdi Humeydi, 488/1095; thk. İbrâhim el-Ebyari, 2. bs. Kahire: Dârü'l-Kitabi'l-Misri; Beyrut: Darü'l-Kitabi'l-Lübani, 1989/1410. 2. c. ; 24 cm. – (el-Mektebetü'l-Endelüsiyye; 8) İbnü'l-Faradî'nin Tarihu ulema'i'l-Endelüs adlı eserinin ilk zeylidir. TDV İSAM kütüphanesinde farklı baskıları var.

⁶⁶ Dürretü'l-Hatira fi Şuarai'l-Cezire, Ceziretü's-Sıkilliye, İbnü'l-Katta' Ebu'l-Kasım Ali b. Cafer es-Sa'dî 515/1121-1122, thk Beşir Bekkuş, Daru'l-Garbi'l-Islami, Beyrut 1995, 152 s.

⁶⁷ Divanu İbn Hamdîs, Ebû Muhammed Abdülcabbar b. Ebî Bekr b. Muhammed İbn Hamdis, 527/1133; haz. İhsan Abbas. Beyrut: Dâru Sadır, [t.y.] 589 s.

⁶⁸ en-Nevadirü's-sultaniyye ve'l-mehasinü'l-Yusufiyye = Siretu Selahuddin, Ebü'l-Mehasin Bahaeddin Yusuf b. Rafi' b. Temim İbn Şeddâd, 632/1234; thk. Cemaleddin Şeyyal, 2. bs. Kahire: Mektebetü'l-Hancı, 1994. 382 s. ; 24 cm. TDV İSAM kütüphanesinde mevcut.

⁶⁹ İnbahü'r-ruvât ala enbahî'n-nühât, Ebü'l-Hasan Cemaleddin Ali b. Yusuf b. İbrâhim İbnü'l-Kıftî, 646/1248; thk. Muhammed Ebü'l-Fazl İbrâhim, Kahire: Dârü'l-Fikri'l-Arabi, 1986/1406. 4. c. ; 24 cm. TDV İSAM kütüphanesinde mevcut.

6. Sıbt İbnü'l-Cevzî, Ebü'l-Muzaffer Şemseddin Yusuf b. Kızıoğlu (654/1256), *Mir'atü'z-Zaman fî Târîhi'l-A'yan*.⁷⁰

Eserde Frankların Sicilya'yı ele geçirmelerinden bahsedilmiştir.

7. Ebû Şâme el-Makdisi, Ebü'l-Kâsım Şehabeddin Abdurrahman (665/1268), *Kitâbü'r-Ravzateyn fî Ahbâri'd-Devleteyn [en-Nuriyye ve's-Salâhiyye]*.⁷¹

Müellif, Sicilya Normanlarının Haçlı seferleri çerçevesinde İslâm dünyasına (Urfa, Şam ve İskenderiye) saldırıları konusunda bilgi vermektedir.

8. Yuninî, Ebü'l-Feth Kutbüddin Musa b. Muhammed b. Abdullah (726/1326), *Zeylu Mir'ati'z-Zaman*.⁷²

Eserde Sicilya adasının coğrafi özellikleri ve Normanlar dönemi ile ilgili çok kısa bahisler yer almaktadır.

9. el-Makrizî, Ebü'l-Abbas Takıyyüddin Ahmed b. Ali b. Abdülkadir (845/1442), *Kitâbü's-Sülûk li Ma'rifeti Düveli'l-Mülûk*.⁷³

Eserde Sicilya Norman Krallığı'nın İslâm dünyasıyla ilişkileri, saldırıları, Tunus hâkimi Ebu Faris Abdulaziz'in başarısız olan Sicilya'yı geri alma girişiminden söz edilmektedir. Eserde ayrıca Sicilya Norman Krallığı'nın İspanya Krallığı'yla birlikte Cerbe Adası'nı zaptı ve 836/1432-1433 yılı Sicilya-İspanya ilişkileri konularına yer verilmektedir.

Değerlendirme

Tarih kitapları içerisinde birinci grubu Fütûh kitapları oluşturur. Aynı zamanda erken dönem kaynakları olan bu eserler Sicilya'ya düzenlenen ilk seferler konusunda önemli bilgiler vermektedir. İkinci grup eserler ise Sicilya'nın Ağlebîler döneminde gerçekleşen fethi ve sonrasında kurulan Müslüman idaresi konusunda bilgi verdikten sonra adanın Normanlar tarafından zaptı ve sonrasındaki gelişmelere değinmektedirler. Üçüncü gruptaki eserler ise ağırlıklı olarak Kuzey Afrika tarihini anlatmakla birlikte o bölgeyle askeri ve siyasi ilişkileri dolayısıyla Sicilya Normanlarından da söz etmektedirler. *el-Men bi'l-İmâme*, *el-Fethü'l-Kussî*, *el-Mevâiz ve'l-İtibâr* ve *el-İstiksâ* gibi eserleri bu gruba dahil edebiliriz.

⁷⁰ *Mir'atü'z-zaman fî tarihi'l-a'yan*, Ebü'l-Muzaffer Şemseddin Yusuf b. Kızıoğlu Sıbt İbnü'l-Cevzî, 654/1256; dirase ve tahkik Canan Celil Muhammed Hemundi. Bağdad: ed-Dârü'l-Vataniyye, 1990. 432 s. ; 24 cm.

⁷¹ *Kitâbü'r-Ravzateyn fî ahbari'd-devleteyn [en-Nuriyye ve's-Salâhiyye]*, Ebü'l-Kâsım Şehabeddin Abdurrahman Ebû Şame el-Makdisi, 665/1268; thk. İbrahim ez-Zeybek, Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1997/1418. 5. c. TDV İSAM kütüphanesinde mevcut.

⁷² *Zeylu Mir'ati'z-zaman*, Ebü'l-Feth Kutbüddin Musa b. Muhammed b. Abdullah Yunini, 726/1326. Haydarabad: Dâiretü'l-Maârifil-Osmaniyye, 1954. 4. c. ; 27 cm. Fotokopi nüshadır. TDV İSAM kütüphanesinde mevcut.

⁷³ *Kitâbü's-sülûk li-ma'rifeti düveli'l-mülûk*, Ebü'l-Abbas Takıyyüddin Ahmed b. Ali b. Abdülkadir Makrizî; nşr. Muhammed Mustafa Ziyade, 2. bs. Kahire: Lecnetü't-Telif ve't-Terceme, 1973.4/3. c. ; 24 cm. TDV İSAM kütüphanesinde mevcut.

Tabakat terâcim kitaplarını içerdikleri bilgilerin önemlerine göre iki kısma ayırmamız mümkündür. Bunlardan bir kısmı *Riyazü'n-Nüfûs*, *Kitabü's-Sıla*, *Mu'cemu'l-Udebâ*, *et-Tekmile*, *el-Hulletü's-Siyerâ*, *Vefeyâtu'l-A'yan*, *Fevâtü'l-Vefeyât*, *el-Vafi bi'l-Vefeyât*, *Mir'atü'l-Cenan*, *ed-Dibacü'l-Müzheb*, *Kitâbü'l-Mukaffa'l-Kebîr*, *Ezharü'r-Riyaz*, *Nefhüt-Tîb*, *Buğyetü'l-Vuât*, *Şezerâtu'z-Zeheb* gibi sınırlı sayıda Sicilyalı şahsiyeti tanıtan eserlerdir. Diğer kısım ise çok sayıda Sicilyalı şahsiyetin biyografisine yer vermelerinden dolayı konuyu araştıranlar için daha çok önem taşıyan eserlerdir. Bu şahsiyetlerin biyografileri bize Sicilya İslam uygarlığının ilim, kültür ve siyaset alanındaki ağırlık ve önemi konusunda fikir verecektir.

Adanın coğrafi yapısını, doğal zenginlik ve güzelliklerini anlatırken tarihini de ihmal etmeyen Coğrafya kitaplarını da kendi içerisinde ikiye ayırmamız mümkündür. İbn Havkal'ın, *el-Mesâlik ve'l-Memâlik*; İdrisî'nin *Nüzhetü'l-Müşâtâk*; Yakut'un *Mu'cemu'l-Büldân*, Kazvinî'nin *Âsârü'l-Bilâd*; el-Himyeri'nin *Ravzu'l-Mi'tar* isimli eserleri Sicilya adasının coğrafyası ve tarihi konusunda temel bilgiler içermesi bakımından birincil öneme sahiptir. Kimi bu gruptaki eserlerden aktarımda bulunan *Kitâbü'l-Müşterik*, *Merâsidü'l-İttıla'*, *Mesâlikü'l-Ebsâr* gibi geç dönem bazı coğrafya kitaplarını da bu gruba dâhil etmek mümkündür. Bunların dışında kalan coğrafya kitaplarından *Kitabu'l-Ekâlim*, *Ahsenu't-Tekâsim*, *el-Mesâlik ve'l-Memâlik*, *Acâibü'l-Mahlûkât*, *Takvimü'l-Büldân*, *Kitâbu Nuhbeti'd-Dehr*, *el-Coğrafiyâ*, *Kitâbü'l-Coğrafiyye* gibi eserler Sicilya hakkında çok kısa ve genel bilgiler ihtiva etmektedir. Bunları ilk grup eserlerde bulunan bilgileri desteklemek ve tamamlamak için kullanmak yerinde olacaktır.

Seyahatnameler adanın hem coğrafi özellik ve güzellikleri hem de İslâm uygarlığı dönemindeki durumuyla ilgili tamamlayıcı bilgiler vermeleri bakımından önemli olmakla birlikte, faydalanılırken adanın Müslümanların egemenliğinden çıkmasından sonra Sicilya'ya uğrayan seyyahların izlenimlerinden oluştuğu unutulmamalıdır.

Dil ve edebiyat kitapları içerisinde İbnü'l-Katta'nın *Dürretü'l-Hatîra fi Şuarai'l-Cezire Ceziretü's-Sıkilliye* ve İbn Hamdîs'in *Divanu İbn Hamdîs* isimli eserleri Sicilyalı şahsiyetler tarafından yazılmış adıyla ve oradaki ilim ve kültür yapısıyla ilgili ilk elden bilgiler içeren önemli kaynaklardır. İbnü'l-Kiftî'nin *İnbahü'r-Ruvât*'ı ise özellikle lügât ve nahiv alanında yetişmiş Sicilyalı şahsiyetlerin biyografilerine yer vermesi açısından dikkate değer bir kaynaktır. Diğerleri ise Sicilya'daki İslâm uygarlığı ile ilgili tamamlayıcı bilgiler vermeleri nedeniyle önemlidirler.

Buraya kadar tanıttığımız Arapça olarak yazılmış kaynak eserler Sicilya İslâm uygarlığının farklı boyutlarıyla tanıtılması ve bir portresinin ortaya konulması açısından yararlı ve vazgeçilmez bilgiler içermektedir. Bu kaynaklarda verilen bilgiler sayesinde o dönem Sicilyası'nın coğrafi özellik, güzellik ve zenginliklerini, siyasi, sosyal ve kültürel yapısını tanıma imkanına sahibiz. Ancak hem Ortaçağ Sicilya tarihini hem de oradaki İslam uygarlığının her yönüyle araştırı-

İlup ortaya konabilmesi için son iki yüzyılda gerek bu kaynaklarla ilgili gerekse bağımsız olarak başta Arapça, İngilizce ve İtalyanca olmak üzere çeşitli dillerde yapılmış araştırmaların da önemli bir katkı sağlayacağı inancındayız.